

Освіта і суспільство

2022'8(53)

Виходить за підтримки
Національної академії
педагогічних наук України

Всеукраїнська газета.
Інформаційне,
науково-популярне,
публіцистичне видання

Засновано у 2018 році

№ 8 (53), серпень 2022

Новини

Щорічна серпнева конференція «Учені НАПН України – українським учителям»

С. 2

Актуальне інтерв'ю

«Опір агресору з боку НАПН України розпочався вже 24 лютого...»

С. 6

Реконструкція історії

Актуальні завдання впровадження базових знань з історії України

С. 8

Спадщина

Антон Чехов: «У моїх жилах тече українська кров»

С. 10-11

Ми – вільний народ незалежної України

Привітання Президента України Володимира Зеленського з нагоди Дня Незалежності України

Вільний народі незалежної України!

Цим усе сказано. Всього чотири слова, але як багато стоїть за ними нині. На 182-й день повномасштабної війни. Скільки в цих словах символів і сенсів, подвигів і втрат, радості й болю. А головне – скільки в них правди. Нашої правди. Правди про наше сьогодні, з якою неможливо сперечатися, бо неможливо не бачити й не визнавати. Ми вільний народ незалежної України. Після шести місяців, коли нас намагаються знищити, ми вільний народ незалежної України. І це правда про наше майбутнє. Вільний народ незалежної України.

Півроку тому Росія оголосила нам війну. 24 лютого вся Україна почула вибухи й постріли. І 24 серпня не мала почути слів «з Днем Незалежності». 24 лютого нам казали: у вас немає шансів. 24 серпня ми кажемо: з Днем Незалежності, Україно!

За ці шість місяців ми змінили історію, змінили світ і змінилися самі. Тепер точно знаємо, хто справді нам брат і друг, а хто навіть не випадковий знайомий. Хто не втратив своє ім'я та репутацію, а хто переживав, щоб терористи зберегли обличчя. Кому

ми насправді не потрібні, а де для нас двері справді відчинені. Ми зрозуміли, хто є хто. А весь світ дізнався, хто такі українці. І що таке Україна. Більше ніхто не скаже про неї: це десь там, біля Росії.

Ми почали поважати себе. Зрозуміли, що попри будь-яку допомогу й підтримку ніхто, крім нас, не вигризатиме нашу незалежність. І ми об'єдналися.

Ми ще не мали «Хаймарсів», але мали людей, які готові зупинити танки голими руками. Нам не були готові закрити небо, але ми мали людей, які були готові закрити собою рідну землю.

Український народ і його мужність надихнули весь світ. Дали людству нову надію, що справедливість не покинула наш цинічний світ остаточно. І в ньому все ще перемагає не сила, а правда. Не гроші, а цінності. Не нафта, а люди.

Ще вчора світ не був згуртованим. COVID-19 яскраво показав: кожен сам за себе. За шість місяців Україна це змінила. В усіх світових підручниках з історії буде розділ «Часи, коли світ об'єднала Україна». Коли в демократії знову вирости зуби. Коли тиранія

отримує відповідь тією мовою, яку розуміє. Хтось казав: Європа більше не гравець. Слабка, роз'єднана, пасивна, сонна. Україна збадьорила весь континент. Європа виходить на площі. Європа запроваджує жорсткі санкції. Європа одногосно визнає: Україна – майбутній член Євросоюзу.

Великий бізнес зрозумів, що гроші все-таки пахнуть. Кров'ю, гаром, смертю. Корпорації та бренди йдуть з російського ринку, і люди стали важливішими, ніж потенційні збитки.

Ще ніколи у світі думка суспільства не мала такого впливу на політиків. Тепер люди диктують владі тренди й правила поведінки. Бути байдужим, неактивним, повільним – соромно. Бути нерішучим і занадто обережним – соромно. Говорити мляво, розмити й занадто дипломатично – соромно. Не підтримувати Україну – соромно. І казати, що від України є втома, – соромно. Це дуже зручна позиція: втома – це прикриття, щоб запліщити очі. І сьогодні ми чуємо від лідерів світу й від звичайних громадян: ми будемо з вами до кінця, до вашої перемоги.

Шановний народі!

Ми завжди віддавали шану всім борцям за незалежність, називали цей день головним святом, а синьо-жовтий прапор – святиною. Прикладали руку до серця, співаючи гімн, гордо промовляли «Слава Україні!» і «Героям слава!».

24 лютого нам випало підтвердити слова справами. Цього дня фактично відбувся другий всеукраїнський референдум. Знову – головне питання. Знову – визначальний вибір. Але цього разу сказати незалежності «так» треба було не в бюлетені, а в душі й совісті. Йти не на дільниці, а у військомати, тероборону, волонтерський рух, інформаційні війська або ж просто стійко й сумлінно працювати на своєму місці, на повну силу, на спільну мету.

Ми змінилися всі. Хтось народився вдруге. Як людина, особистість, громадянин, патріот, просто як українець. І це, звичайно, добра новина. Хтось зник. Не загинув, не помер, але розчинився. Як людина, особистість, громадянин, як українець. І це насправді теж непогана новина. Ми більше не заважатимемо одне одному. Ми зробили вибір. Для когось – це Маріуполь. Для когось – Монако.

Але ми знаємо, кого більше. І ми нарешті стали справді єдиними. Нова нація, яка з'явилася на світ 24 лютого, о 4-й ранку. Не народилася, а відродилася. Нація, яка не плакала, не кричала, не злякалася. Не втекла. Не здалася. І не забула.

Продовження на с. 3

Вітання президента НАПН України Василя Кременя до Дня знань

Шановні освітяни й науковці! Шановні громадяни України!

Прийміть щирі вітання з Днем знань!

Це традиційне свято першого осіннього дня символізує в Україні завжди радісний і хвилюючий день початку нового навчального року.

Для учнів – це інтерес до школи й прагнення нової сходинки у власному розвитку.

Для педагогів – радість

спілкування й навчання юного покоління допитливих і змушених за літо українських громадян.

Для батьків – вітання від споглядання усе доросліших нащадків, які обов'язково переважають батьків у досягненнях і неодмінно будуть щасливішими.

Для професійної і вищої школи – це нова сходинка у підготовці фахівців, конкурентоспроможних у національному і глобальному вимірах.

Для науковців – етап подальших

пошуків та апробування їх результатів в учнівських та студентських аудиторіях з метою якнайкращого розвитку людини.

Цьогоріч свято нашого зростання й продуктивної праці означає й інше: суспільне єднання і незламність у боротьбі з ворогом. І лунатимуть передусім побажання найшвидшої Перемоги України у війні з РФ. Побажання міцї, єдності суспільства, особистісної суб'єктності українців, непереборної сили у досягненні історичної

і цивілізаційної справедливості.

Україна досягла єдності і незалежності, і так буде завжди!

Із прийдешнім вересневим святом вас, друзі! Наснаги й витримки, мобілізації усіх сил для боротьби з ворогом. Слава українській освіті!

Слава Збройним Силам України!

Слава Україні!

Василь КРЕМЕНЬ,
президент НАПН України,
академік НАН України,
академік НАПН України,
міністр освіти і науки України
(2000-2005)

Щорічна серпнева конференція Національної академії педагогічних наук України «Учені НАПН України – українським учителям»

25 серпня тривала робота серпневої конференції Національної академії педагогічних наук України «Учені НАПН України – українським учителям».

На початку конференції Міністр освіти і науки України **Сергій Шкарлет** зазначив: «Навчальний рік ми розпочинаємо в умовах війни, але ми підготовлені, адже півроку ми пройшли в умовах воєнного стану й не схилили. Найбільше, що ми досягли – жодна наша дитина не позбавлена можливості долучитися до освітнього процесу».

Міністр освіти і науки України подякував усім освітянам, Комітету ВРУ з питань науки, освіти та інновацій, батькам, учням і студентам – усім, хто дотичний до освітнього процесу.

– Найвищу оцінку освітянам дали діти. Діти, які склали тести, пройшли атестацію, а нині вже починають навчатися у закладах вищої освіти України. Рухаємося вперед! – закликав Сергій Шкарлет.

У відкритті конференції взяв участь заступник голови Комітету ВРУ з питань освіти, науки та інновацій **Сергій Колебошин**. Він подякував усім стейкхолдерам освіти за готовність працювати у непростих умовах війни, висловив глибоку подяку Збройним Силам України і привітав усіх освітян з початком нового навчального року.

Президент НАПН України **Василь Кремень** наголосив, що

за допомоги Комітету ВРУ з питань науки, освіти та інновацій, Міністерства освіти і науки України було зроблено необхідні кроки для нормалізації освітньої сфери в умовах війни.

«Найскладніше, звичайно, освітянам на місцях – учителям, директорам шкіл, які опинилися в надзвичайних умовах. Національна академія педагогічних наук України підготувала до початку навчального року на допомогу освітянам методичні рекомендації «Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови» за загальною редакцією віце-президента НАПН України, директора Інституту педагогіки НАПН України **Олега Топузова** і заступника директора Інституту

педагогіки НАПН України **Тетяни Засекої**.

– Україна переможе! І для цього потрібна максимальна віддача кожного на своїй ділянці, а особливо – освітян. І Національна

академія педагогічних наук України всіляко допомагатиме у цій роботі. З початком нового навчального року! – на завершенні сказав Василь Кремень.

Привітав освітян і віце-президент НАПН України, директор Інституту педагогіки НАПН України **Олег Топузов**. Він наголосив: «Ми вже перемогли росію, хоч невідомо, скільки ще триватиме війна. Не здолати українського вчителя, не здолати українського учня. Ми починаємо новий навчальний рік. А Збройні Сили України боронять нашу демократію, волю і свободу. І майбутнє України – це велике майбутнє. Учені НАПН України, Інституту педагогіки НАПН України підготували у співпраці з МОН України й Інститутом модернізації змісту освіти інструктивний лист із рекомендаціями до нового навчального року».

Олег Топузов зазначив, що усі матеріали до навчального року базовані на інноваційному підході, в основі якого системність і цілісність. Матеріали, а також відеоматеріали, які стануть у нагоді педагогам-практикам, викладено на сайтах МОН України, ІМЗО й Інституту педагогіки НАПН України.

На конференції було представлено найактуальніші методичні рекомендації педагогічного, психологічного й управлінського характеру. Представлено доповіді «Модернізація змісту загальної середньої освіти: перші здобутки і назрілі проблеми» (академік НАПН України **Олександр Ляшенко**), «Соціально-психологічна проблематика дитинства в умовах війни:

виклики і відповіді» (член-кореспондент НАПН України **Микола Слюсаревський**), «Організація освітнього процесу в 5-6 класах Нової української школи» (**Тетяна Засека**), «Оновлення змісту типових освітніх програм для початкової школи з урахуванням умов воєнного і повоєнного часу» (**Оксана Онопрієнко**), «Освіта дітей з особливими потребами в умовах миру і війни» (**Леся Прохоренко**), «Шляхи забезпечення якості та доступності дошкільної освіти в умовах воєнного стану» (**Ольга Рейпольська**), «Система сервісів для проектування цифрового освітнього контенту в умовах дистанційного навчання» (**Світлана Литвинова**), «Відображення «умінь для ХХІ століття» у державному стандарті спеціалізованої освіти наукового спрямування» (**Петро Тадеєв**) й ін.

Конференція підтвердила готовність наукової і освітньої громадськості до співпраці та успішного розв'язання питань навчального року, що розпочнеться зовсім скоро.

Лідія ТКАЧЕНКО,
керівник пресслужби
НАПН України

Перегляд запису конференції за посиланням

Консолідація українців усього світу

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України ініціював проведення онлайн круглого столу «Український цвіт по всьому світу: консолідація українців в умовах російської агресії», що відбувся 17 серпня. Партнерами заходу виступили Громадська спілка «Українська асоціація освіти дорослих», Товариство зв'язків з українцями за межами України «Україна – Світ», Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка, Конгрес української інтелігенції.

До круглого столу долучилися українські науковці, педагоги, громадські діячі, які проживають у Чехії, Болгарії, Молдові, Туреччині, Естонії, Португалії, на Канарських островах, а також колеги – українці, які тимчасово проживають в Німеччині й Австрії. Активними учасниками заходу стали викладачі і здобувачі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка та ін. (разом близько 80 учасників).

Модератором заходу виступила директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України **Лариса Лук'янова**. Відкриваючи

захід, вона акцентувала увагу на тому, що чисельність українців поза межами материзни становить від 12 до 20 мільйонів (за іншими статистичними даними наразі понад 20 мільйонів). Це українці, які у різні часи виїхали з України, або вже народилися за межами України – діти й онуки тих, хто багато років тому виїхав з нашої країни, але не хочуть і не можуть розірвати зв'язки із країною своїх пращурів.

Проблематика круглого столу охоплювала наступне:

- допомога українців світу Україні в умовах війни;
- посилення зв'язків з українською громадою у світі;
- культурні й освітні осередки зарубіжжя: досвід і перспективи співпраці з Україною.

На початку заходу прозвучав гімн січових стрільців «Ой, у лузі червона калина», що першого дня війни набув сакрального значення для кожного українця у боротьбі з російською агресією. Виконав гімн січових стрільців народний артист України, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича **Іван Дерда**.

Вітальне слово від академічної громади виголосила академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України **Нелля Ничкало**, яка відзначила, що діяльність Національної академії педагогічних наук України з 24 лютого 2022 року спрямована не лише

на здійснення наукових досліджень, підтримку освітнього фронту, а й на поповнення лав ЗСУ, територіальної оборони, підтримку волонтерського руху, адже лише спільними зусиллями можна досягти святої ідеї – збереження незалежності і свободи країни.

Далі виступили знакові особи українського соціуму. Перший секретар, керівник консульського відділу Посольства України в Турецькій Республіці **Андрій Білик** аргументовано представив основні досягнення громад Туреччини у наданні допомоги українцям, які під час війни виїхали з України. Після початку бойових дій 300 тисяч українських громадян знайшли прихисток у країні, вирішено проблеми здобуття освіти, медичного забезпечення, гуманітарної підтримки. Крім того, 20 українських громад, діаспора взяли на себе підтримку біженців, а також захисників в Україні, власне саме громади продемонстрували високий ступінь національної

консолідації, згуртованості у складний для України період за її межами.

Заступник голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, голова Конгресу української інтелігенції, академік НАПН України **Георгій Філіпчук** мотивував присутніх. Він акцентував увагу на спільному завданні українців по всьому світу в умовах агресії: «Держава і народ мають опиратися на цінності, принцип україноцентризму у всіх сферах соціального, культурного, політичного життя. Світ подивований Україною, і для того, щоб Україна перемогла, ми маємо сформувати єдність нації – це має бути нашим дорожчим каменем на шляху утвердження української державності».

Голова секретаріату Товариства зв'язків з українцями за межами України «Україна – Світ» **Алла Кендзера** окреслила ретроспективу функціонування Товариства, його важливу місію у світі (голова Товариства – академік НАПН України **Микола Жулинський**).

Авторитетні українці за межами

України – Голова Українського Земляцтва Сіллямає «Водограй» в Естонії **Лариса Житник**, Голова Правління Західноукраїнського Болгарського національно-культурного товариства у Болгарії **Людмила Куликівська**, Голова Асоціації Українців на Канарських островах **Олеся Лилак-Чижович** й інші учасники висловили свої міркування й розповіли про допомогу нинішнім переселенцям війни.

За результатами проведення круглого столу було визначено перспективи подальшої взаємодії з метою консолідації зусиль українських і зарубіжних дослідників, освітян, громадських діячів. Насамперед це організація вебінарів з питань історії розвитку української діаспори, спадщини відомих діячів, що заклали підвалини соборності нашої держави, сформували традиції фольклористичних, літературознавчих, лінгвістичних, культурологічних студій, утверджували національну ідею на рівні громад, осередків, країн. Також проведення онлайн лекторію з проблем культурно-мистецьких здобутків українців по всьому світу для різних категорій дорослих, студентства, викладачів, учителів.

Мирослава ВОВК,
завідувач відділу
змісту і технологій педагогічної
освіти Інституту педагогічної
освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна
НАПН України,
доктор педагогічних наук,
професор

Міжнародна серпнева онлайн-конференція

22-23 серпня відбулася Міжнародна серпнева онлайн-конференція – 2022 «Навчання дітей з України: міжнародний досвід».

Організатори конференції – Управління Державної служби якості освіти у м. Києві спільно з Управлінням освіти у Варшаві та Управлінням освіти у Бидгощі (Республіка Польща).

Серед учасників конференції були представники як безпосередніх організаторів, так і представники польських ЗВО, директори польських шкіл та інклюзивного центру у Варшаві.

Від НАПН України участь взяв радник президії НАПН України, професор Київського національного

економічного університету імені Вадима Гетьмана **Сергій Курбатов**. Він виступив із доповіддю про важливість імплементації європейських, зокрема польських, механізмів забезпечення якості середньої та середньої спеціальної освіти. Перекладачем виступив колишній член Ради молодих учених НАПН України, який

нині працює в Управлінні ДСЯО у м. Києві, **Владислав Белан**. Польські колеги неодноразово і з великою повагою згадували науковців НАПН України, зокрема академіка-секретаря НАПН України **Світлану Сисову**.

Під час конференції обговорено успіхи й проблеми адаптації

українських учнів у польських школах до нових освітніх умов та середовища, підтримку українських дітей з особливими освітніми потребами. Цікавим виявився факт функціонування української школи у Варшаві – заклад, що його було створено на потреби українських біженців після початку повномасштабної війни росії проти України. Багатолюдна конференція пройшла в інтенсивній, дружній дискусії та засвідчила великий інтерес до взаємної співпраці на міжнародному рівні.

Владислав БЕЛАН,
провідний фахівець
Управління ДСЯО у м. Києві,
доктор філософії

Ми – вільний народ незалежної України

Привітання Президента Володимира Зеленського з нагоди Дня Незалежності України

Закінчення, початок на с. 1

Цей прапор буде всюди, де має бути по праву. І на Донбасі. І в Криму. Ворог думав, ми зустрінемо квітами й шампанським. Натомість отримав вінки та коктейлі Молотова. Чекав на овації, а чує «хлопки».

Окупант вірив, що за кілька днів пройде парадом у центрі нашої столиці. Нині на Хрещатику можна побачити цей «парад». Доказ, що ворожа техніка може з'явитися в центрі Києва тільки в такому вигляді. Спалена, зруйнована та знищена.

Нам неважливо, яка у вас армія, нам важливо, яка в нас земля. Ми будемо битися за неї до кінця.

Ми тримаємося шість місяців. Нам важко, але ми стиснули кулаки й вигризаємо свою долю. Кожен новий день – це нова причина не здаватися. Бо, пройшовши стільки всього, ми не маємо права не дійти до кінця.

Що для нас кінець війни? Раніше ми говорили: мир. Зараз кажемо: перемога.

Ми не шукатимемо з терористами порозуміння. Хоча розуміємо російську мову, яку ви прийшли захищати. І вбили тисячі людей, яких прийшли визволяти.

І нам гораздо більше понятен і близьок Джонсон, которий говорить по-английски, чем убийцы, насильники и мародеры, которые все это делали по-русски.

І ми не сїдаємо за стіл переговорів через страх, із пістолетом біля скроні. Для нас найстрашніше залізо – не ракети, літаки, танки, а кайдани. Не окопи, а окови.

І ми підніємо руки вгору лише один раз – коли святкуватимемо нашу перемогу. Всією Україною. Бо ми не торгуємось своїми землями і своїми людьми. Для нас Україна – це вся Україна. Усі 25 регіонів, без будь-яких поступок чи компромісів. Ми не знаємо цих слів, вони були зруйновані ракетами 24 лютого.

Донбас – це Україна. І ми повертатимемо його, хай яким буде цей шлях. Крим – це Україна. І ми його повертатимемо. Хай яким буде цей шлях.

Не хочете, щоб ваші солдати гинули? Звільніть наші землі. Не хочете, щоб ваші матері плакали? Звільніть наші землі. Ось такі прості й зрозумілі наші умови.

Вільний народе незалежної України!

Ми зустрічаємо цей день у різних місцях. Хтось – в окопах і бліндажах, у танках і БМП, на морі й у повітрі. Б'ється за незалежність на передовій. Хтось – у дорозі, в авто, вантажівках і потягах. Б'ється за незалежність, доправляючи необхідне тим, хто на передовій. А хтось – у смартфоні чи за комп'ютером. І теж б'ється за незалежність – збираючи кошти, щоб тим, хто в дорозі, було що везти тим, хто на передовій.

Ми зустрічаємо цей день у різних обставинах, умовах і навіть у різних часових поясах, але з єдиною метою – збереження незалежності та перемога України!

**Ми об'єдналися.
З Днем Незалежності, Україно!
Слава Україні!**

За матеріалами сайту president.gov.ua

Всеукраїнська нарада з питань позашкільної освіти

До Дня захисту дітей відбулася Всеукраїнська нарада «Позашкільна освіта у воєнний та повоєнний час», метою якої стало обговорення стратегічних питань захисту прав дітей на позашкільну освіту, діяльності закладів позашкільної освіти у нинішній період.

Організаторами Всеукраїнської наради виступили Комітет Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, Міністерство освіти і науки України, Національна академія педагогічних наук України, Національний інститут стратегічних досліджень, Державна служба якості освіти України, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Міжнародна асоціація позашкільної освіти, Кіровоградський обласний центр дитячої та юнацької творчості.

Участь у Всеукраїнській нараді разом з організаторами взяли керівники органів управління освітою, вчені, педагогічні працівники закладів позашкільної освіти, громадськість – загалом понад 4 тис. учасників із усіх областей України та іноземних держав.

У рамках наради відбулися панельні дискусії: «Державна політика у сфері позашкільної освіти у воєнний та повоєнний час» та «Регіональна політика у сфері позашкільної освіти у воєнний та повоєнний час».

Увагу під час обговорення було зосереджено на маркерах діяльності закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану, ситуації на місцях, визначенні шляхів підтримки кожної української дитини, яка навчається у закладі позашкільної освіти, соціального захисту педагогічних працівників цієї ланки освіти.

Позашкільна освіта України була і залишається галуззю, яка відповідає за кожну українську дитину.

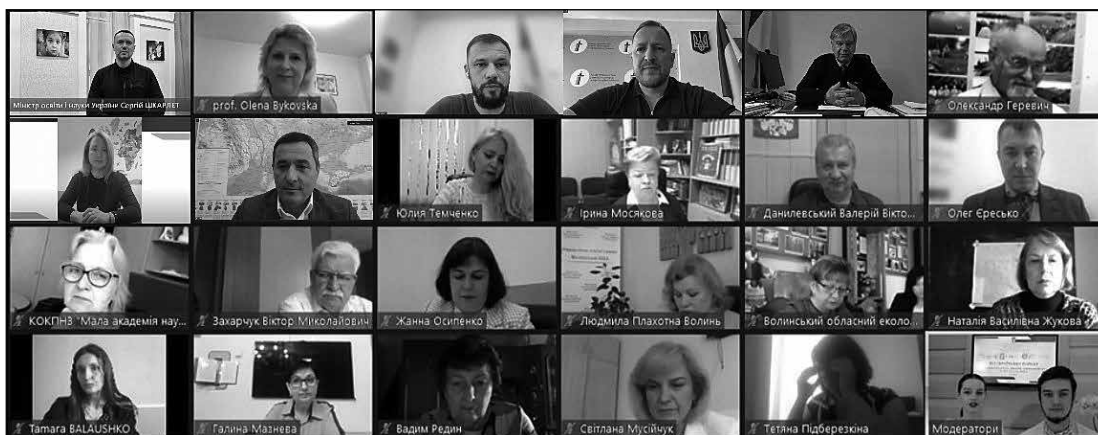
Відкрив Всеукраїнську нараду голова Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій **Сергій Бабак**. Він наголосив, що важливим кроком на шляху підтримки українських дітей стало утворення Національної ради з відновлення України від наслідків війни згідно Указу Президента України Зеленського Володимира Олександровича від 21 квітня 2022 року. Спільне завдання – докласти всіх сил щодо функціонування позашкільної освіти у воєнний та повоєнний час.

Заступник голови Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики, голова Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування випадків порушення прав дітей **Павло Сушко** зазначив, що питання захисту прав українських дітей є одним з ключових для нашої держави. Голова Тимчасової слідчої комісії наголосив, що із 7 млн українських дітей, понад 4,5 млн, що становить понад 60 %, постраждали від військової агресії російської федерації проти України. Але позашкільна освіта, представлена закладами системи освіти, культури і спорту функціонує в усіх областях України, приділяючи значну увагу дітям з особливими освітніми потребами.

Голова підкомітету з питань освіти впродовж життя та позашкільної освіти Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій **Роман**

Гришук відмітив, що 15 березня 2022 р. вступив в дію Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану». Цим законом закріплено державні гарантії здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, наукових установ в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану. Роман Гришук наголосив, що заклади позашкільної освіти є важливими, і необхідно ввести мораторій на їх закриття.

Міністр освіти і науки України **Сергій Шкарлет** зазначив, що війна знищує і освітню інфраструк-

туру, понад 1700 закладів освіти постраждало від бомбардувань та обстрілів, 180 повністю знищено. МОН України від початку війни всю свою діяльність спрямував на відновлення освіти та підтримку українських дітей, з яких понад 1 млн навчається у закладах позашкільної освіти. «Місяці війни засвідчили, що позашкільники надійно тримають освітнянський фронт. Адже саме освіта, у тому числі позашкільна освіта, відіграє свою значущу роль у формуванні і розвитку людського капіталу», – зазначив міністр.

До учасників наради з вітальним листом звернувся Президент України (1994–2005) **Леонід Кучма**. Відзначив, що у 1998 році, підписуючи Указ Президента України «Про День захисту дітей», неможливо було уявити, що у XXI столітті в центрі Європи, в нашій єдиній та найкращій Україні окупанти вбиватимуть українських дітей. І тепер освітяни на освітньому фронті воюють за розум і душу кожної української дитини. Без позашкільної освіти неможливо уявити успішне майбутнє нашої держави. «Вкрай актуальним в умовах війни постає збереження кожного закладу позашкільної освіти у кожній громаді. Вважаю недопустимим їхнє закриття, невинуваті «реорганізації», «оптимізації» або спроби рейдерського захоплення», – наголосив Леонід Кучма.

Долучився до наради і президент НАПН України, міністр освіти і науки України (2000–2005) **Василь Кремень**. Він зазначив, що проблема захисту дітей важлива завжди, особливо у воєнний час. Настав своєрідний час істини, випробування кожного з нас, зокрема й педагогічної освіти, коли усе буде вимірюватись самопочуттям дитини. Тут багато завдань, як зробити, аби функціонували усі освітні ланки.

Педагогічні заклади мають функціонувати, причому ефективно. Позашкільна освіта має бути і в школі, особливо у місцевості, де немає позашкільних закладів.

Президент Міжнародної асоціації позашкільної освіти, завідувач кафедри позашкільної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова **Олена Биковська**, звернувши увагу на важливість і необхідність функціонування позашкільної освіти у воєнний та повоєнний час, представила трьохрівневу модель її функціонування: державний рівень, регіональний рівень і рівень закладу. На першому, державному рівні, має здійснюватися підтримка і державний контроль за позашкільною освітою, мережею закладів позашкільної освіти у воєнний та повоєнний час. На другому, регіональному рівні, основна увага – на створення умов для діяльності закладів позашкільної освіти, забезпечення доступності і якості позашкільної освіти для кожної дитини. Третій, рівень закладу позашкільної освіти

– це максимальне охоплення вихованців, учнів, слухачів, надання їм якісної позашкільної освіти у гуртках, групах та інших творчих об'єднаннях закладу позашкільної освіти. З вітальними словами до учасників наради звернувся голова Державної служби якості освіти України **Руслан Гурак**; генеральний директор директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти МОН України **Олег Єресько**; ректор Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова **Віктор Андрущенко**; завідувач науково-організаційного відділу Національного інституту стратегічних досліджень **Алла Ясинська**.

До учасників наради звернулися українські та міжнародні партнери – проректор Краківського університету (Польща) **Роберт Ставаш**; головний редактор Українсько-Польської медіа платформи **Анна Стожко**.

Далі під час наради було обговорено державну і регіональну політику у сфері позашкільної освіти, представлено діяльність закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану, зокрема Харківщини, Сумщини, Чернігівщини, Київщини, Кіровоградщини, Хмельниччини, Запоріжжя.

За результатами наради ухвалено відповідні рішення, що дадуть можливість більш ефективно забезпечувати підтримку позашкільної освіти, українських дітей, здійснювати діяльність закладів позашкільної освіти у воєнний та повоєнний час.

Ярослав БИКОВСЬКИЙ,
доцент НПУ ім. М.П. Драгоманова,
кандидат педагогічних наук

«Табір Сильних - 2022»

Протягом двох тижнів (з 28 липня до 13 серпня у селищі Семяни (Польща) відбувся пластовий «Табір Сильних - 2022».

Організаторами табору стали Пласт – український скаутинг та Пласт Польща /Plast Polska. Комендантом табору була надзвичайно активна і креативна **Олександра Проляка**.

Подія об'єднала 120 учасників з різних міст України (Бучі, Ірпня, Броварів, Северодонецька, Авдіївки, Дніпра, Львова, Херсона й ін.). Усі вони на час табору з'їхалися з десяти країн Європи.

Нині важко переоцінити значення цієї події з усіх позицій. Це був дуже цінний досвід і можливість для учасників – вперше зустрітися за останні півроку, обійнятися, провести час разом та знову відчувати дух пластової родини. Це була неймовірна пригода та чудова можливість «перепочити від війни» чи принаймні переключитися. Важливим завданням табору було відновлення психічного здоров'я дітей з гарячих точок України. Тому психологи табору, **Ірина Губеладзе** і **Тетяна Білоха**, дбали про психічне здоров'я цих дітей та дорослих, які пережили за останні півроку дуже багато. Було багато цілющих розмов, практик, сліз та зрештою, зростання.

З дітьми працювали волонтери-виховниці і виховниці та юнацька підстаршина, які організували змістове наповнення подій для

учасників.

Під час психологічних занять і консультацій учасники вчилися:

- долати травматичні спогади і знижувати тривожність
 - посилювати резильєнтність
 - розбиратися зі стосунками
 - екологічно опрацьовувати свій гнів і агресію
 - долати внутрішні бар'єри і страхи
 - шукати власні ресурси, щоб бути Сильними.
- Травматичні спогади і тривожні думки дітей найчастіше були пов'язані з тим, як виїжджали з окупації, бачили загиблих (труп), спостерігали обстріли, розстріли і російську військову техніку; хвилюються за батьків, які зараз на фронті, емоційно прив'язані до житла і речей, яких наразі немає; як адаптуються в іншій країні, далеко від рідних, друзів і свого дому, відновлюючи те звичне, буденне, чого наразі (або і загалом уже) нема.

Попри наслідки війни підлітків так само хвилюють їхні традиційні питання: Який я? Чому такий? Що зі мною не так? Як мені з цим жити далі? Дружба і кохання: як розібратися і вижити в цих трикутниках чи навіть багатокутниках; ці дивні створіння – «батьки». Як з ними порозумітися?

Безумовний терапевтичний ефект мали і цілющі патріотичні співи і дикі танці біля вагри, і обміни «скарбами» з харцерами (польськими скаутами), і таборові роботи, і різні майстерки та гутірки. Повний інформаційний детокс без

гаджетів та інтернету на свіжому повітрі і без сирен. Та й сам україномовний ціннісно-спільний простір неймовірно підтримує і надихає.

І поки наші захисники виборюють нашу свободу і звільняють українські території, ми мусимо дбати про виховання і психологічне благополуччя юного покоління. Покоління, яке творитиме нашу історію далі.

Віримо в нашу перемогу! І працюємо заради майбутнього нашої країни. І як співається в одній з пластових пісень: «Будь іскрою як мрієш бачити багаття!»

Ірина ГУБЕЛАДЗЕ,
психолог табору,
доктор психологічних наук,
с. Семяни (Польща) – м. Київ

можна впізнати по рваному і брудному пікселю, спустошеному погляду і їдкому запаху поту і крові. Джерело їх сили – ваші очі і погляди. Без них вони – звичайні смертні. Ваші боги поміж небом і землею, не живі і не мертві, вони змінили безсмертя на піксель, дуже важкий піксель...
P.S. Усе буде UA, я обіцяю.

Evgeniy AVDIENKO,
Фейсбук

Поміж небом і землею

Обіцяв вам написати другу частину, як же заробити 100 касарей. І я написав. Потім читав, «заокруглював кути», видаляв цілі абзаци. Навіть все матюччя видалив, чесно-чесно. Але ще не на часі публікувати такі штуки...

Натомість нававав також важливі строки...

Знаєте, що заставляє в центрі цього анального отвору, під назвою Донбас, прокидатися, вставати, рити, вгризатися, відстрілюватися, ритувати, вбивати і просто рухатися і дихати? Ні, не 100 касарей, не відчуття праведного гніву, не бажання помсти. Мертвим вже не допоможеш, а живим потрібно жити. Особисто в мене в голові засів погляд моєї коханої. Ці великі, живі, беззастерешні, теплі, глибокі очі. Я просто навіть боюся уявити, як вона це все побачить на власні очі. І що буде з тими очима після побаченого... Ці очі заставляють мене зриватися в палаючу ніч і вимагати від себе неможливого і робити неможливе. Ці очі не повинні побачити те, що бачать мої. Ці очі – найміцніший стимул, цей стимул заставляє тебе придушити інстинкти і

лізти тягнути поранених під мінометним обстрілом, ці очі надають тобі сили, які є тільки в титанів. Сили і сміливість. Без цих очей – я ніхто, звичайний смертний. І як би мені не остов'яв цей @чий бамбас. Я не можу допустити щоб Донбас прийшов до неї. Щоб він настав у мене вдома.

Вісім років ви кичилися, понтувалися, виделивалися, загравали з «харошими рускими», атошників і ссо називали контуженими дебілами і скаженими псами війни, які заважають вам жити. Вісім років ми знали, що це не кінець. Вісім років ми черпали свою силу в коханих очах. Не в ферях, бентях і бемевах. А в очах, в яких нестрашно й потонути. Вісім, сука, років.

Боги ходять серед вас. Ходять пішки. Вони тихенько сидять на зупинках, їдуть в трамваях, п'ють дешево пиво – серед вас. Їх

Дні української культури в Німеччині

Так, образ України упродовж останніх місяців сприймається у світі цілком інакше, ніж то було до 24 лютого 2022 року, коли росія розпочала повномасштабну війну проти українського народу. Це переконливо віддзеркалює красномовна подія: 23 липня 2022 року мало місце на землях Німеччини примітне дійство – Дні української культури. Це справжнє свято відбулося в місті Едінген-Неккаргаузен. Святковим девізом служило гасло: «Віра. Надія. Приязнь».

Проведення фестивалю належить до вдалих проектів, покликаних знаходити повсюди небайдужих у боротьбі за справжній мир, за свободу суверенного українського народу. В урочистій залі не було порожніх місць. Кольорове оголошення, що правило за афішу, виокремлювало імена активних учасників. Зокрема, тут відомий дипломат із Швейцарії **Тім Гулдманн**, знаний актор **Себастьян Антон** з Кельна (свого часу виступав зі сцени Одеського театру), митець-фотомайстер **Олександр Чекменьов** з Києва, композитор і піаніст, уродженець Грузії **Пеата Думурішвілі**, дві уродженки з

білорусі – співачка **Дарія Ленц** (меццосопрано), майстриня гри на цимбалах **Валентина Батура**.

Представити українське письменство на фестивалі був запрошений вчений-германіст, член Національної спілки письменників України, професор Дрогобицького університету **Микола Зимомря**. На фестивалі було презентовано його збірку «Зелене відлуння», що рік тому побачила світ німецькою мовою («Veobachtungen aus dem Gruenen», 2021) завдяки перекладачці **Яні Грицай**. Себастьян Антон як декламатор вдало наблизив слухачам німецькою мовою цикл творів українського новеліста в інтерпретації Яні Грицай: «Буханець хліба», «Сльози на мальвах», «Зла тін».

Сцену та стіни зали прикрашали зразки українських народних промислів, а також численні фотографії уродженця Луганська **Олександра Чекменьова** – його особисті свідчення того лихоліття, що його принесло повномасштабне вторгнення путінської росії в мирну Україну. Окремі світлина доповнювали фантастично-казковий сюжет твору Яні Грицай

«Добродійка Воленка та годинник Перемоги» (захоплена розповідь про подолання темних сил, що не раз і не два спинали розквіт людства). Лунали оптимістичні мелодії у виконанні Дарії Ленц, Валентини Батури та Пеати Думурішвілі.

Важливо, що організатором заходу виступило подружжя Яні Грицай та **Маттіаса Лоозе**. Вони уклали спеціальний проспект про це свято, де увиразнено факт: «Зібрані кошти прагнемо передати жертвам війни в Україні і водночас привернути увагу до тих жакливих наслідків, що спричинила війна росії проти України».

Благодійний фестиваль, без сумніву, вдався. На обличчях присутніх віддзеркалювалося світло солідарності з мужніми українцями. Свято утвердило начала віри, надії, приязні. Це була своєрідна сполука зі трансцендентними вартостями в ім'я людяності й миру на землі.

Наталія НАУМЕНКО,
доктор філологічних наук, професор,
членкиня Національної спілки
письменників України,
м. Київ

Довга story

Почалася ця story 2015 року – ще до виходу моєї другої поетичної книжки, де було вміщено написаний за рік до того, у розпал боїв на Донбасі, вірш «Навала». Написався він (у його першій, тодішній, редакції), так би мовити, на одному подиху, помітно відрізнявся за стилістикою від усього, що зазвичай пишу, і в уяві поставав як текстова основа пісенного твору. Через те включати його до книжки не збирався. Натомість почав шукати – за посередництва доволі впливових у мистецьких колах знайомих – людину, яка б допомогла цьому текстові стати співаним.

Рухало моїми діями менш за все марнославство. Над усе хотілося внести в тодішній культурно-мистецький простір, і в інформаційний простір загалом, ті змістові акценти, яких, на мій погляд, катастрофічно бракувало. Передовсім ідентифікувати вирощених путінським режимом нападників як питомих, рафінованих фашистів, показати, що вбиваючи українців, вони розтоптали пам'ять спільної Перемоги у Другій світовій війні, і заслуговують на ставлення як до кривавих головорізів, котрих треба безжалюбно нищити на українській землі, подібно до того, як нищили свого часу фашистів німецьких.

Вважаю, такі змістові акценти були вельми актуальними, адже існувала нагальна потреба протидії російській пропагандистській машині, яка свою фашистську сутність безсоромно екстраполювала на українців, тобто послугувувалась відомим маніпулятивним прийомом: приписувати жертві агресії риси агресора. Тим самим цілеспрямовано уводилась в оману не лише російська, а й почаста світова громадськість, і частина одурманеної «русским миром» української також. І саме так готувалася заздалегідь ідеологічне та психологічне підґрунтя майбутнього повномасштабного вторгнення. На жаль, протидії цій маніпуляції тоді фактично не відбувалося. От і хотілось бодай трохи змінити становище.

Найкращим засобом для цього видавався поп-вокал. Тому й пропонував, як тільки міг, на будь-яких умовах, свій текст, зокрема й висловлював готовність заплатити певні гроші (в розумному, звісно, обсязі) за покладення вірша на музику, аранжування тощо. Проте мої зусилля провалювались, мов у порожнечу. Усі були дуже зайняті, а на готовність заплатити відповідали, що, мовляв, не годиться заробляти на крові. Але й безплатно співпрацювати не хотіли. Виходило замкнуте коло.

Нарешті хтось із високого композиторського начальства умовив Лесю Горову. Її мій вірш категорично не сподобався, однак і відповідати відмовою на високостатусне прохання не хотіла. Тому вдалася, як то кажуть, до відчипного – надіслала електронкою якісь ноти, сказавши по телефону, що можу з ними робити що завгодно, а вона до цього більше не бажає мати ніякого стосунку.

На неприйняття мого тексту п. Леся, звісно, мала цілковите право: він міг не кореспондувати з її творчою манерою за тональністю, ритмом тощо. Усе це зрозуміло, і не викликало б у мене нічого крім жалю. Жодних претензій. Але вразило рішуче, беззастерешне відторгнення нею самого змісту. Особливо обурювали її «жовті кістки», які мають залишити на нашій землі російські фашисти.

Оповідуючи цю story, аж ніяк не хочу применшити ні творчих здобутків, ні непересічного таланту п. Лесі, ні тим паче її патріотизму й самовідданості, переконливо продемонстрованих і на Майдані, і під час численних, протягом багатьох років поспіль, відвідин зони бойових дій на Донбасі, де вона неабияк тішила, морально підтримувала своїми піснями військовослужбовців. Пісні були ширі, проникливі, переважно камерного плану. Й абсолютно позбавлені мілітарного пафосу та бодай натяку на те, з ким доводиться воювати. Чи прийнятно це було? Так. Чи потрібні були воїнам такі пісні? Безперечно! Але чи ТІЛЬКИ такі...

І справа тут не лише в піснях Лесі Горової. І взагалі – не лише в піснях!

Сумніваюся в достатності, смисловій повноцінності усього масиву меседжів, що посилалися тоді, упродовж тих восьми років, і в зону бойових

дій, і – головне – українському суспільству в цілому.

Сумніваюся в правомірності вимивання із цих меседжів бойового духу, зведення їх переважно до травматичного впливу збройного протистояння на Донбасі.

Сумніваюся, що на таких засадах могла б вибудуватися морально-психологічна єдність фронту і тилу (і вона дійсно так-таки й не вибудувалася). Ті, хто боронив Україну в Донецькій та Луганській областях, дедалі частіше поставали в суспільній свідомості не як герої (хоч їх і називали героями), а як обтяжливі для оточення жертви війни, як ізгої, не спроможні адаптуватися до умов нормального, мирного життя.

А найбільше сумніваюся у доцільності тодішнього табування образу ворога, підміни його чимось геть абстрактним, безадресним та змістовно розмитим, якимись гібридними (?) окупаційними військами, що поєднувалося з дивовижною мовчанкою з приводу ярликів, навішуваних нам російською пропагандою та її місцевими підспівувачами. Ця мовчанка ніби засвідчувала, що ми й не проти перебрати на себе імідж повернутих у Другій світовій війні фашистів, успадкувати його замість їхніх справжніх спадкоємців – росіян.

Та хіба тільки це! Траплялись ідеологічні провали, які часом уже прямо збіглися з наративами російських та проросійських пропагандистів, поєднувалися з їхніми концептами фактично в одне ціле. Скажуть, робилося це, як правило, без злого наміру, через головоплетство, недогляд тощо. Може й так, але ж від цього не легше. Мимоволі пригадується: не так ті вороги...

Погугливши пісні тієї ж Лесі Горової, знайшов одну, безпосередньо присвячену учасникам АТО/ООС. Називається «Солдатику мій». Лірично, жалісливо, у душі домінують тогочасної творчості авторки і її виконавської манери. Головні мотиви – вдячність і співчуття. Пісня, мабуть, подобалася. Але ж презентувалася (і презентується дотепер!) під рубрикою «НЕПОТРІБНА ВІЙНА» (Не вірите? Погугліть і ви – переконаєтесь). Тобто «Солдатик мій» лунав в унісон з одним із провідних проросійських наративів, що в найбільш стислому вигляді формулювався так: «Нікому не потрібну війну на Донбасі розв'язала українська влада».

Цей отруйний наратив напрочуд легко проникав тоді в суспільну свідомість, охоплюючи, мов раковою пухлиною, її дедалі ширші сегменти. За даними моніторингу, що проводився Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України, підтримували цю проросійську маячню у 2014 р. понад 30% українців, у 2017 р. – вже близько 39%, а в 2018 р. – майже 46%! Інакше кажучи, мало не половина суспільства була переконана, що на Донбасі точиться нікому не потрібна війна. І «солдатик мій» це чудово підтверджував. Солдатик непотрібної війни!

Повномасштабне російське вторгнення вилікувало українське суспільство від багатьох ілюзій, помилкових поглядів, хибних світоглядних орієнтирів. На багато речей дивимось тепер інакше. По-іншому заспівала й Леся Горова: «Вставай, Україно, на бій!». Хороша пісня, заклична, полум'яна. Хоч і не без деяких спірних моментів (чому, наприклад, «за край поневолений свій»? Хіба вже поневолений? Не дай, Боже!). Але загалом слова правильні. І з ким битися наразі зрозуміло: «із ворогом люти-

московським». З колишнім табуванням образу ворога, схоже, покинчено. Навіть футболку одягнуто з написом на спині: «Україна житиме, поки ми готові за неї вбивати».

Повторюю, на багато речей дивимось тепер інакше. Повномасштабне вторгнення стало гіркими ліками. Ніхто з притомних українців нині не сумнівається, що воюємо з озвірілим фашизмом.

Але в мене запитання (до всіх, хто має сміливість віднести його на свою адресу). Чи відчуваємо особисту відповідальність за жакливу психологічну неготовність переважної більшості наших співгромадян до війни, котра звалилася на їхні голови 24 лютого цього лиховісного року?

І персонально до Лесі Горової. Чи й досі видаються їй недоречними (неприйнятними, блюзнірськими) ті «жовті кістки», які мають залишити тут московські заїди?

На відповіді не сподіваюся. Запитання ж риторичні!

P. S. А той злочасний вірш я зважився опублікувати в книжці «Під дахом милосердя», додавши до заголовка «Навала» підзаголовок «Текст для виконання під гітару». Не переоцінюючи його художні якості, вважаю, однак, що з таким підзаголовком він загалом органічно, без очевидного дисонансу «вписався» до циклу «Мілітарна географія», який був і є для мене принципово важливим.

Повернувся до цього вірша знову, коли розпочалося повномасштабне російське вторгнення (тоді, мабуть, і згадалися перипетії, пов'язані з Лесею Горовою). Кілька разів переробляв окремі рядки, усуваючи їхню прив'язку до локальної війни на Донбасі і надаючи їм сучаснішого, актуальнішого звучання, змінюючи застарілі смислові наголоси. Так з'явилася нова чи, краще б сказати, дещо оновлена версія «Навали», яку оприлюднюю відразу ж після цієї оповіді. Може вона й озветься резонансом у чийсь душі, а якщо ні, то принаймні прояснить чи унаочнить **story**, що виявилася значно довшою, багатослівнішою, ніж я очікував.

НАВАЛА

Текст для виконання під гітару

Зі сходу, зі сходу, зі сходу
криваві убивці ідуть.
Свою зацькувавши свободу,
окови на нашу несуть.
Брехню їм у вуха вливали,
щоб Путін як стадо їх пас.
Бараноподібна навала
націлила роги на нас.
Од Гітлера землю очистив
з російським наш
страдник-солдат.

А нині ще гірших фашистів
колишній привів сюди брат!
Забуто, забуто, забуто,
як разом вдирались в Берлін.
В Росії ненавидять люто
всіх нас, хто не йде на поклін.
Зі сходу, зі сходу, зі сходу
фашисти армадами пруть.
Відроджену нашу свободу
в криваві обійми беруть.
Та зась! Ми збудуєм державу
без них, путенят, на віки.
А їхні безмозкі орави
залишать тут жовті кістки.

20.07.2014 – 9.05.2022

Микола СЛЮСАРЕВСЬКИЙ,
член-кореспондент
НАПН України,
м. Київ

Інноваційні моделі розвитку освіти для українських біженців

З першими днями російської війни у мовне семантичне поле і документальний обіг передусім Польщі та інших держав світу стрімко увійшли поняття – «українські біженці». Його поява і швидке утвердження у вітчизняній і зарубіжній законодавчій базі спричинено злочином проти людяності – війною РФ в Україні. Найуразливіший контингент українських біженців – діти-сироти, діти, що втратили домівки, що бачили руйнування, смерті і страждання.

Діти російської війни проти України – це досить широка і складна категорія наших наймолодших громадян. Вона охоплює дітей на окупованих територіях, дітей, депортованих до держави-агресора, вивезених в її далекі регіони і навіть швидко незаконно всиновлених, дітей-внутрішніх переселенців, а також дітей різного віку, які разом з матерями та іншими родичами втікли за кордон під обстрілами і бомбардуваннями рашистів.

За сім місяців російської агресії ми мали неодноразові зустрічі з дітьми, які постраждали від рашистської війни. Так, у травні під час ІХ Польсько-Українського/Українсько-Польського форуму «Дороги і бездоріжжя освіти в умовах пандемії COVID-19», що

організаціями. Як віддавна говорили в Україні, «усім миром» прагнули врятувати дітей від біди... За таких умов стрімко зростала кількість інноваційних ідей і пропозицій щодо їх конкретної реалізації.

Незабутнє враження справило ознайомлення з діяльністю Центру освіти та розвитку у Варшаві (Centrum Edukacji i Rozwoju, Warszawa), створеного в умовах війни для дітей із сімей українських біженців. Ознайомлення з діяльністю цієї інноваційної установи відбулося за участю вчених НАПН України – директора Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України **Лариси**

Лук'янової, професора кафедри педагогіки, методики викладання іноземних мов й інформаційно-комунікаційних технологій Київського національного лінгвістичного університету **Ольги Матвієнко** та завідувача відділу компа-

атмосфера – аура любові до дітей, добра, активної креативної дії.

Тут проводяться педагогічні майстер-класи, нетрадиційні заняття за інтересами дітей і підлітків, організовано вивчення інформатики, робототехніки. На нашу думку, заслуговують високої оцінки науково обґрунтовані спеціальні програми Центру освіти та розвитку у Варшаві.

Діти з радістю навчаються, танцюють і малюють, а головне – спілкуються між собою, а також з дорослими. Мама можуть залишати своїх діточок на деякий час – до 2-3 год, якщо їм потрібно вирішити якісь особисті справи.

відбувся на базі Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, до нас приходили українські біженці. Зі сльозами на очах вони розповідали, як потрапили до Польщі, як влаштувались, як їм допомагають органи влади, громадські організації і волонтери. Такі ж хвилюючі зустрічі були і в Кракові, на початку червня під час ІV Міжнародної наукової конференції «Універсалізм людської праці. Виклики для освіти» (організатор – Інститут соціальних справ і публічного здоров'я Педагогічного університету імені Комісії народної освіти). Наші земляки хотіли хоча б доторкнутися до нас, з боєм говорили про те, що дуже хочуть повернутись додому, але... вони втратили дах над головою. Їхнє житло в Северодонецьку, Лисичанську, Маріуполі, Волновасі знищено. Їм немає куди повертатись.

А на початку червня цього року під час відвідування Свалявського професійного будівельного ліцею Закарпатської області була хвилююча зустріч з дітьми-внутрішніми переселенцями, які разом з матерями проживали в гуртожитку цього ліцею. Ми були свідками, як мешканці Сваляви приносили їм одяг, іграшки та продукти харчування. Ці внутрішньо переселені особи були евакуйовані на Закарпаття з Донбасу. Їм також немає куди повертатись...

Екстремальні умови воєнного стану потребували швидкого прийняття сміливих рішень, оперативної діяльності з їх виконання, об'єднання зусиль органів влади з різними громадськими

ративістики інформаційно-освітніх інновацій Інституту цифровізації освіти НАПН України **Оксани Овчарук**.

Під час цього візиту відбулася зустріч з директором цього Центру **Мартою Калістою**, координатором Центру

педагогами і психологами, які працюють з дітьми із сімей українських біженців. Відкриття центру стало можливим завдяки співпраці Alior Bank зі столицею Республіка Польща UNICEF Polska. Приміщення центру (1600 кв. м) адаптовано для дистанційної та стаціонарної освіти 120 осіб. А щоденно сюди приїждять до 160 дітей. У центрі працюють польські та українські вчителі, психологи, технічний та інший персонал.

У Центрі створено умови для безкоштовного дистанційного навчання учнів в українській системі освіти, а також вивчення польської та англійської мов. Тут здійснюється психологічна підтримка дітей та підлітків, реалізується науково-обґрунтований підхід до розвитку здібностей дітей дошкільного і шкільного віку. Батькам та опікунам дітей-біженців надаються юридичні і психологічні консультації. Центр також підтримує учнів, які вже навчаються в польських школах, й надає можливості для професійного вдосконалення польських та українських учителів, які працюють з дітьми, що потребують особливої уваги. Творчо діють Клуб матері та дитини, Молодіжний клуб, а також здійснюється підтримка діяльності волонтерів.

Створено тут і інформаційно-освітній пункт, де можна багато чого дізнатися про освіту у столиці Польщі. Тут є постійний доступ до Інтернету, проводяться кіно-театральні, музичні, художні, конструкторські та інші заняття і творчі зустрічі. А головне – існує особлива психолого-педагогічна

Ми також скористалися можливістю відвідати Український освітній хаб, що розпочав свою діяльність у Варшаві 24 липня цього року. Під час зустрічі з **Тетяною Суходольською** – координатором Українського освітнього хабу в Польщі (coordinator of Ukrainian EDUHub in Poland) ми з'ясували, яка допомога потрібна цій новій інституції від Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України та інших академічних інститутів.

Започатковано шість напрямів діяльності цієї інституції нового типу, зокрема:

- 1) оволодіння польською мовою для дітей і дорослих;
- 2) speaking clubs з української та польської мов;
- 3) координація освітнього процесу навчання та змістовного дозвілля дітей;
- 4) навчання дорослих ІТ-професіям;
- 5) опанування сучасними навичками ринку праці;
- 6) комунікаційний майданчик для українців у Польщі.

Зрозуміло, що Український освітній хаб у Варшаві робить лише перші кроки. Йому потрібна не лише фінансова і матеріально-технічна допомога, а й науково-методична. На нашу думку, науково-методичний супровід діяльності цього хабу, створеного з метою розвитку освіти українських біженців – дорослих, міг би здійснювати Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України та інші академічні інститути.

Лише окремі приклади, наведені нами, свідчать про реальний розвиток в екстремальних умовах війни гуманістичної педагогіки – педагогіки серця й активної креативної дії. Вона долає кордони, пробуджує творчі сили дітей і дорослих в Україні і за кордоном, єднає народи у боротьбі за загальнолюдські цінності.

Нелля НИЧКАЛО,
академік НАПН України,
м. Варшава – м. Київ

«Опір агресору з боку НАПН України розпочався вже 24 лютого з опублікування звернення академічної спільноти до всіх науковців, освітян і громадян України...»

Воєнний стан в Україні, вимушена міграція біженців за кордон і всередині країни, зосередження першочергових зусиль громадян на допомозі ЗСУ, територіальній обороні, волонтерстві тощо – не може і не повинно хоча б на йоту послаблювати увагу до освіти, її організаційного, науково-методичного, психологічного забезпечення у ці нелегкі часи. Адже саме освіта незалежної української держави виховала покоління громадян, які нині мужньо захищають і утверджують право існування України як суверенної держави, української нації з її героїчною багатовіковою історією.

Саме освіта покликана нині готувати покоління патріотів вітчизни, здатних успішно відновити нашу країну після перемоги і забезпечити її невинний інноваційний розвиток. Ключову роль у забезпеченні науково-методичного супроводу освітнього процесу відіграє діяльність головної фахової наукової установи – Національної академії педагогічних наук України, яка успішно реалізує покладені на неї державою функції.

Про це наша розмова із віце-президентом НАПН України, директором Інституту педагогіки НАПН України **Олегом Топузовим**.

– **Олеже Михайловичу! Напередодні нового навчального року перше запитання – про загальноосвітню школу і навчально-методичний складник освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти. Який у ньому внесок учених Інституту педагогіки?**

– Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України зосередив свої зусилля на науково-методичному супроводі системи загальної середньої освіти, адже від якості підручників і посібників для учнів та методичних рекомендацій для учителів залежить успіх освітньої реформи за проектом «Нова українська школа».

Протягом першого її етапу, який завершено у минулому навчальному році, новий зміст освіти і нові підходи до здійснення навчального процесу запроваджено у початковій школі. Значний внесок у цю справу зробили наукові працівники Інституту педагогіки. Це за розробленою ними освітньою програмою працювало понад 50 відсотків початкових шкіл України. Це їхні підручники обирали для навчання значна частина вчителів. Це ними розроблено нові методики початкового навчання, підготовлено низку посібників і рекомендацій для педагогів, проведено десятки семінарів і консультацій.

З 2022-2023 навчального року по-новому навчатимуться п'ятикласники. Щоб це навчання було успішним, науковці Інституту педагогіки НАПН України спільно з учителями, викладачами закладів вищої освіти, створили 23 модельні навчальні програми та 16 підручників практично з усіх предметів навчального плану 5 класу, що отримали гриф Міністерства освіти і науки України.

– **Яка особливість нинішнього етапу підручничотворення для загальноосвітньої школи?**

– Уперше програми та підручники створювалися як складники єдиної методичної системи навчання, спрямованої на формування цілісності знань та вмінь учнів. У її основу покладено системно-структурний, інтегративний, проблемний, компетентнісний, діяльнісний та особистісно орієнтований підходи. Вибір цих підходів зумовлений концептуальними засадами реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», Державним стандартом базової середньої освіти. Окремо до уваги було взято Концепцію розвитку природничо-математичної (STEM) освіти та враховано рекомендації Національного звіту за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018.

– **Що вигідно вирізняє підручники авторів-учених Інституту педагогіки?**

– Особливістю комплексу підручників є узгодження змісту навчальних предметів / інтегрованих курсів; єдині підходи до методичного апарату підручників, його орієнтація на реалізацію розвивального, проблемно-пошукового навчання; наявність системи компетентнісно орієнтованих завдань, які структуровано за когнітивними рівнями й видами навчально-пізнавальної діяльності; цифрові додатки, що містять медіатеки, робочі аркуші (зошити), інтерактивні вправи тощо.

Зазначу, що роботу над створенням системи підручників на єдиних методологічних засадах, що відповідають сучасним підходам здійснення

освітнього процесу, принаймні для всіх класів гімназій, ми плануємо продовжити. Нині вже розгорнуто підготовку й апробацію нового комплексу для 6 класу.

– **Знаю, що для широкого доступу усі підручники й навчальні посібники викладено в мережу.**

– Так, маю зазначити, що Міністерство освіти і науки України ухвалило мудре рішення щодо форм здобуття освіти у нинішній важкий період. У залежності від технічних та інших можливостей навчання може бути очним, дистанційним, змішаним або іншої форми. Тому і підручниками можна користуватися онлайн, але це не виключає можливості використання друкованої книги.

– **Інститут педагогіки – одна з найважливіших наукових установ, що незабаром відзначатиме своє 100-річчя. І наукові розвідки інституту завжди були на вістрі часу. Достатньо уваги приділялося проблематиці розвитку особистості, освіти дітей з особливими потребами, мовного розвитку, з настанням незалежності – змісту освіти у сучасних умовах, підручничотворенню незалежної України тощо.**

– Цей перелік можна багатократно збільшити. Скажімо, за останнє десятиріччя інтенсивно розвивається управлінська проблематика, філософський напрям в історії педагогіки, музейна педагогіка. Свідченням цьому є зокрема масштабні тематичні міжнародні конференції, ініціатором і організатором яких є Інститут педагогіки.

Наразі активізовано проблематику, розроблення якої є нагальною потребою сьогодення – державна мова, способи опанування нею та імплементація в суспільство, STEM-освіта.

– **Що змінилося в діяльності академії під час війни?**

– Передусім зазначу, що опір агресору з боку НАПН України розпочався вже 24 лютого з опублікування звернення академічної спільноти до всіх науковців, освітян і громадян України, в якому було висловлено упевненість у нашій перемозі і зазначено про безглуздість посягань рф на незалежність і суверенітет України. З першого ж дня вчені включилися у волонтерську діяльність, у надання допомоги ЗСУ і територіальній обороні, біженцям зі Сходу України тощо. Тут

треба згадати численні центри психологічної підтримки, екстреної допомоги, що запрацювали онлайн, телефони довіри, діяльність яких забезпечували наукові установи НАПН України. Це – Інститут психології імені Г.С. Костюка, Інститут соціальної та політичної психології, Науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, а також учені-психологи інших установ академії.

Маю наголосити, що у перші ж дні вторгнення академія отримала численні листи підтримки від іноземних партнерів з Європи, Сполучених Штатів, Канади. Так само від академії було розіслано роз'яснювальні листи щодо вторгнення рф в Україну, в яких спростовано брехливі заяви та інсинуації рф. Пізніше співпраця з партнерами поглибилася у вигляді допомоги, а потім і розширенні наукових досліджень.

– **Якщо бути відвертим, то коли для науково-освітньої громади насправді почалася діяльність, пов'язана з війною?**

– Відповім, як було: це – 2014 рік, навіть – 2013. Знову ж таки це стосувалося психологів і психологічних служб системи освіти. Психологи підтримували опір Майдану Гідності, працюючи там, у печці Майдану, волонтерами. Я вже назвав основні наші інститути з цього профілю. Тоді ж розроблялися і здійснювалися, у тому числі у співпраці з медиками, програми реабілітації військовослужбовців, які побували у горнилі війни на Донбасі. Тоді ж було сконцентровано зусилля на допомозі внутрішньо переміщеним особам і передусім – дітям, через шкільну психологічну службу, методологію і методику діяльності якої протягом десятиліть забезпечує наш Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи. І зауважте, це переважно позапланову діяльність фахівців наукових установ, їхня патріотична реакція на виклики сучасності.

– **Ми всі працюємо на перемогу, прагнучи її швидшого досягнення. Але перемога означатиме початок нового етапу – відновлення України...**

– Навіть сказав би, що цей етап уже розпочався на звільнених територіях, і НАПН України бере в цьому активну участь. Наприклад вже меморандум, укладений між Гостомельською громадою і десятьма стейкхолдерами, у числі яких наш Університет менеджменту освіти. Цей документ засвідчує наміри зі здійснення заходів і проектів на підтримку місцевого самоврядування, удосконалення системи освіти і психологічної підтримки громади, а також підтримку підприємництва і просвітництва. На мій погляд, широкого розповсюдження має бути розповсюджений у післявоєнний період має набутти такий феномен як освітнє партнерство.

– **Про це Ваша монографія «Освітнє партнерство в системі загальної середньої освіти»?**

– Так. І в книзі докладно описано мету, можливість і форми партнерства саме для загальної середньої освіти. Але воно актуальне і для інших ланок освіти. І це ще один резерв підвищення її результативності.

– **На цій оптимістичній ноті завершимо нашу розмову. Дякуємо Вам за неї і зичимо успіхів українським ученим-педагогам і психологам.**

Лідія ТКАЧЕНКО,
«ОіС»

Життя, присвячене освіті

До 40-ї річниці управлінської діяльності Вячеслава Сиротюка

Багатогранна особистість зі стратегічним мисленням і далекоглядністю – це Вячеслав Григорович Сиротюк, який ось уже 40 років, з липня 1982-го, працює в Криворізькому професійному гірничо-технологічному ліцеї.

Отримавши кваліфікацію гірничого інженера у Криворізькому гірничорудному інституті, пройшов фаховими сходинками зростання і з посади заступника головного інженера шахти пішов в освітянську галузь, присвятивши себе підготовці робітничих кадрів для промислового Кривбасу.

Саме на освітянській ниві розкрилися його таланти як педагога і наполегливого в досягненні поставлених завдань керівника. Вячеслав Григорович Сиротюк швидко завоював повагу та довіру колег і молоді тодішнього ПТУ30. Цілеспрямований і рішучий, принциповий і людяний, він став взірцем для колективу та здобувачів освіти.

Немає жодного напрямку діяльності закладу, який би Вячеслав Сиротюк залишив поза своєю увагою. Удосконалення інституційного середовища й оновлення матеріально-технічного забезпечення, розбудова інноваційної системи професійної підготовки майбутніх фахівців, оновлення змісту освіти, створення соціально-культурного середовища – усе клопіт директора, спрямований на розвиток Криворізького професійного гірничо-технологічного ліцею. Ґрунтовною і системною є і робота з підприємствами-замовниками робітничих кадрів, зокрема у впровадженні елементів дуальної форми навчання. Недарма ліцей займає стійкі лідерські позиції і в межах регіону, і України.

Під керівництвом Вячеслава Сиротюка педагогічні працівники закладу створили стандарти професійної (професійно-технічної) освіти, підручники, посібники, активні моделі. Ліцей є постійним учасником міжнародних та всеукраїнських виставок, конкурсів, науково-практичних конференцій; на базі закладу проводиться експериментальна робота всеукраїнського рівня.

Основою діяльності управлінця і педагога Сиротюка є непорушне правило: у будь-яких ситуаціях треба виходити з потреб здобувачів освіти та колективу. Тому головну увагу у закладі зосереджено на формуванні особистості. Для багатьох юнаків і дівчат навчання в ліцеї – старт життєвих успіхів.

Будучи лідером освітянської галузі, Вячеслав Сиротюк користується великою повагою серед роботодавців, науковців, громадськості. Він завжди переймався проблемами регіону і багато зробив як депутат міськради чотирьох скликань. Активна життєва позиція на користь земляків гідно оцінена – він повний кавалер нагороди «За заслуги перед містом». А його значний внесок у розвиток професійної (професійно-технічної) освіти відзначений нагрудними знаками Міністерства освіти і науки України, почесним званням «Заслужений працівник народної освіти», почесною грамотою Верховної Ради України.

Любов до справи й самовідданість гуртують навколо Вячеслава Григоровича кращих, відкривають горизонти для профтехосвіти галузі. Тож і надалі бажаємо ювіляру залишатися життєлюбом і лідером!

Тетяна СТОЙЧИК,
доктор педагогічних наук,
викладач-методист КПГТЛ,
м. Кривий Ріг

Тепер – в одному виданні

Про книгу: «**Антологія текстів з реформування змісту загальної середньої освіти в Україні (1991–2017) : [хрестоматія] / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Березівська Л. Д., Гавриленко Т. Л., Міхно О. П., Сухомлинська О. В. та ін. ; наук. ред.: Березівська Л. Д., Сухомлинська О. В.]**. – Вінниця : ТВОРИ, 2022. – 582 с.»

Проведення наукових досліджень з історії освіти й педагогічного джерелознавства та науково-інформаційне забезпечення фахівців галузі освіти є пріоритетними напрямками діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського. З метою реалізації цих напрямів авторський колектив, до складу якого увійшли провідні українські вчені, підготував хрестоматію, яка висвітлює реформування змісту загальної середньої освіти в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних, соціокультурних трансформацій упродовж 1991-2017 рр., тобто у період

становлення молодшої Української держави, що, безперечно, є актуальним. Одним зі стратегічних пріоритетів незалежної України стало оновлення всієї системи освіти, зокрема підходів, сутнісних характеристик, принципів загальної середньої освіти, тому особливу увагу упорядники приділили власне змісту загальної середньої освіти, який потребував суттєвої модернізації, а подекуди й повної заміни. Низку таких документів концептуального характеру, що стали керівними (закони, доктрини, концепції, програми, стратегії, стандарти, аналітичні матеріали), упорядники хрестоматії зібрали воедино з метою всебічного

та поглибленого осмислення процесів реформування. Усі джерела представлено в логічній послідовності у вигляді вибраних текстів або уривків із творів і документів, з урахуванням хронологічного, цілісного й аксіологічного підходів.

Наукова новизна цієї праці полягає у репрезентації інноваційного напрямку розвитку української педагогічної науки – творенню колективних та індивідуальних текстів і участь українських освітян у громадському обговоренні проектів документів.

Хрестоматія полегшить доступ та використання документів у науковому обігу та для забезпечення фахової підготовки здобувачів вищої освіти та галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, проведення історико-педагогічних досліджень.

Упорядники ввели до хрестоматії низку маловідомих програм, концепцій, проектів документів стосовно реформування змісту загальної середньої освіти в Україні.

Хрестоматія стане нагоді центральним та місцевим органам управління у сфері освіти, закладам післядипломної педагогічної освіти, мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, особливо за умов децентралізації.

Книга є результатом висококваліфікованої праці наукових співробітників відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського. Запрошую ознайомитися.

Микола ГОЛОВКО,
заступник директора
з наукової роботи
Інституту педагогіки
НАПН України,
доктор педагогічних наук, доцент

Доступ за посиланням:

Педагогічна ретроспектива німецькою

Про книгу: «**Педагогічні видання німецькою мовою другої половини XIX ст.–1917 р. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : наук.-допом. бібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Дяченко Л. М., Кропачева Н. М. ; наук. ред. Березівська Л. Д. ; бібліогр. ред. Кропачева Н. М.]**. – Вінниця : ТВОРИ, 2022. – 214 с.»

Дослідження вітчизняної і зарубіжної педагогічної спадщини в історичній ретроспективі, вивчення педагогічного досвіду в динаміці його розвитку дає змогу виявити та переосмислити конструктивні ідеї для подальшого їх упровадження в процесі оновлення системи освіти України. Джерелом таких знань є документи з колекції рідкісних видань іноземними мовами XVII – початку XX ст. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України).

Виявлено, що значну частину колекції становлять німецькомовні джерела другої половини XIX – початку XX ст., а педагогічні видання цього періоду представлено у фонді бібліотеки в усій тематичній, видовій і жанровій різноманітності.

Авторський колектив науковців відділу педагогічного джерелознавства та біографістики вперше зібрав й систематизував педагогічні видання німецькою мовою другої половини XIX ст. – 1917 р. з колекції рідкісних видань фонду ДНПБ України. Під час укладання бібліографічного покажчика застосовано оригінальні прийоми доповнення бібліографічних записів фаховим перекладом назв видань українською мовою. Покажчик містить 818 бібліографічних записів педагогічних

видань німецькою мовою, опублікованих з 1850 по 1917 рік, кожен з яких подано з перекладом назв.

На основі аналізу змісту згаданих німецькомовних педагогічних видань виявлено їхні види за характером інформації та згруповано бібліографічні записи у сім розділів: 1) офіційні видання; 2) наукові видання; 3) виробничо-практичні видання; 4) навчальні видання; 5) довідкові видання; 6) літературно-художні видання; 7) епістолярні джерела. У зазначених розділах передбачено наявність підрозділів, у яких систематизовано джерела за відповідними видовими ознаками.

У першому розділі покажчика вміщено бібліографічні записи законів, указів, постанов, розпоряджень, рішень, положень; нормативних видань, які містять норми, правила, вимоги, загальні принципи різних видів освітньої діяльності; нормативно-інструктивних документів щодо врегулювання окремих питань взаємодії суб'єктів освітньої діяльності.

Другий розділ містить бібліографічні записи німецькомовних наукових видань. Це, зокрема, монографії, у яких викладено результати дослідження конкретної проблеми або теми; опубліковані дисертації та автореферати з коротким викладом змісту наукової праці, поданої на здобуття вченого ступеня доктора філософії; тези доповідей

і повідомлень, проголошених під час проведення наукових заходів; матеріали конференцій, з'їздів, симпозіумів, засідань зі звітами, рекомендаціями та рішеннями, що відображають підсумки наукових заходів; збірники наукових праць, у яких висвітлено результати досліджень колективів авторів, наукових установ, закладів освіти чи товариств.

Третій розділ дає змогу ознайомитись з найменуваннями виробничо-практичних видань німецькою мовою згаданого періоду. У переліку видань цього розділу практичні поради й посібники з описом застосування освітніх технологій для вдосконалення навчання та викладання у закладах середньої загальної, професійної та вищої освіти; методичні рекомендації та настанови щодо виконання певних дій та процесів практичної педагогічної діяльності; методичні посібники, основним змістом яких є методика педагогічної діяльності, опис методів навчання й виховання.

До четвертого розділу увійшли бібліографічні записи навчальних видань для закладів освіти різних типів. Серед видань цього розділу навчальні програми і плани, конспекти лекцій для студентів закладів вищої освіти, підручники для університетів і шкіл. Також серед видань четвертого розділу навчально-методичні та навчально-наочні

посібники, хрестоматії, практикуми, робочі зошити.

У п'ятому розділі згруповано бібліографічні записи довідкових видань німецькою мовою – енциклопедій, словників, довідників, каталогів.

Шостий розділ містить бібліографічні записи літературно-художніх видань, серед яких твори письменників німецькомовних країн та інших країн Європи й Америки, перекладені німецькою мовою. До розділу увійшли збірники казок для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, повчальні історії й оповідання для школярів та їхніх батьків.

Бібліографічні записи епістолярних джерел розміщено в сьомому, заключному, розділі покажчика. Це листи відомих філософів і педагогів та адресовані їм листи. Документи набувають особливого значення для дослідження ролі особистості в розвитку освіти,

культури й суспільства. Вони є цінним джерелом інформації про перебіг подій, що їх пережила як кожна людина, так і суспільство.

Наголосимо, що країни Європи у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. пережили справжню педагогічну революцію, що зумовила оновлення підходів до теорії і практики освітньої діяльності. З огляду на це репрезентований науково-додоміжний бібліографічний покажчик «Педагогічні видання німецькою мовою другої половини XIX ст. – 1917 р. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського» сприятиме розв'язанню актуальних завдань джерелознавчого, бібліографічного та культурно-історичного змісту.

Видання буде корисним науковим, науково-педагогічним, педагогічним працівникам, здобувачам освіти, бібліотечним фахівцям та всім, кого цікавлять питання розвитку педагогічної науки й освіти в історичній ретроспективі.

Олександр МІХНО,
директор Педагогічного музею
України,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник

Із покажчиком можна ознайомитись за посиланням:

На шляху підвищення життєстійкості в умовах війни

Про видання: «**Кокун О.М. Всеукраїнське опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни»: препринт. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2022. 46 с.»**

Всеукраїнське опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни» провів Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України в червні-липні 2022 р. Метою опитування стало визначення наявного стану та значення життєстійкості для збереження психічного здоров'я різних верств населення України в умовах війни.

В опитуванні взяло участь 1257 респондентів (67,7% жінок і 32,3% чоловіків) віком від 18 років зі всіх регіонів України. Для дослідження життєстійкості використано низку валідних

методик, а також авторський опитувальник, спрямований на отримання всебічної інформації про демографічні характеристики респондентів та вплив на них подій воєнного часу.

Проведене дослідження показало, що майже 80% респондентів мають особистий життєвий досвід, пов'язаний із війною (від вимушеного переїзду з постійного місця перебування у межах України до особистої участі у бойових діях, від втрати роботи до істотного погіршення матеріального становища). Поранення чи інші фізичні

ушкодження внаслідок війни у 13,8% респондентів отримав хтось із близьких. А 2,1% такі поранення чи ушкодження отримали самі. Більше половини респондентів (55,7%) зазначили, що вони зазнали різного ступеню небезпеки для власного життя (від епізодичної до надзвичайно сильної).

Загальний аналіз результатів психодіагностики свідчить про суттєво знижений в досліджуваній вибірці рівень психофізіологічної стійкості та самоєфективності у порівнянні з результатами досліджень довоєнного часу.

результати, що вказують на ймовірність у них діагнозу ПТСР.

Видання становить інтерес для науковців та практиків у галузі психології, вищої освіти, управління усіх рівнів

Людмила КАРАМУШКА,
заступник директора Інституту
психології імені Г.С. Костюка
НАПН України,
доктор психологічних наук,
професор,
академік НАПН України

Докладніше за посиланням:

Світлана БІЛЯЄВА,
старший науковий
співробітник Інституту
археології НАН України,
професор Уманського
державного педагогічного
університету
імені Павла Тичини,
доктор історичних наук

Одним з потужних наслідків минулого залишалися нагромадження чужинських міфів. Століття насильницького приєднання до Російської імперії створили потужні завали на шляху історичної правди, підходи до якої було закрито імперськими перекрученнями та радянськими ідеологічними побудовами. Їх пов'язувала головна ідея нібито особливої місії російського народу, російської культури, її переваги над культурами інших народів, які вважалися культурами другого сорту по відношенню до так званої великої російської культури.

Тому, вже з перших днів здобуття незалежності, постало питання підготовки та запровадження нової програми, нового змісту навчання історії в усіх ланках освітнього процесу: у школі, коледжах, вищих навчальних закладах.

Цей процес наштовхнувся на величезні білі плями в історії України, відсутність розв'язання багатьох питань на матеріалах власної джерельної бази. І тут нас чекав саме брак джерел, багато з яких вивезено за межі України, у російські архіви. По-перше, робота в архівах вже на той час була пов'язаною із труднощами отримання матеріалів, непомірної оплати за копії карт, планів й інших писемних джерел. По-друге, були конче необхідними археологічні дослідження мало вивчених пам'яток на теренах України, які б могли додати фактологічні пояснення у вирішенні багатьох проблемних питань.

Мали місце й труднощі об'єктивного і суб'єктивного характеру у становленні нової української інтелігенції. Поруч із забобонами одних та вадами «зростання» інших, характерними для багатьох країн пострадянського простору, суспільної ментальності, інколи було важко знайти золоту середину пояснення деяких масштабних явищ в історії України, як, наприклад питання «трипільської цивілізації». Суттєвими перешкодами постали й тяглість радянського мислення, міфологізація існування суспільства в умовах тоталітаризму, тривале промивання мізків старшому поколінню та вплив застарілих уявлень на наступні покоління.

Для кардинальних змін були потрібні значні зусилля держави і суспільства, й тридцятирічний шлях був далеко не простим в умовах боротьби пострадянського мислення, коливання української владної верхівки, з абсолютною протилежними позиціями (від несприйняття суспільством лідерів патріотичного руху, як В. Чорновіл, до обрання

Актуальні завдання впровадження базових знань з історії України

Розвиток української державності, що розпочався з проголошенням незалежності, був часом накопичення нових знань з історії країни. Разом з усвідомленням справжнього місця України у світовій цивілізації, нарешті здійснено кроки з формування власної концепції історичного процесу. Це був нелегкий шлях, обтяжений важким минулим та необхідністю послідовної боротьби проти того, що заважало встановленню істини.

суто проросійських діячів на кшталт В. Януковича).

Осмилення цих десятиліть у розвитку освіти незалежної України з позицій сьогодення потребує відмітити кілька знакових досягнень у загальному русі подій.

Так, безумовно для першого десятиліття існування незалежної України треба відзначити надзвичайно важливий крок зі створення Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України. В ці роки розгорнулася справжня боротьба країн пострадянського простору за повернення культурних цінностей державам їх походження. 14 лютого 1992 р. одинадцять країн підписали відповідну угоду, проти якої виступила Росія і її Дума денонсувала згаданий документ. Але Україна продовжувала роботу з пошуку власних культурних цінностей. Вийшли й перші публікації, що дозволило визначити перші обсяги культурних цінностей України у різних країнах Європи та Америки. Але найбільший їх обсяг припадав на Росію. Так, була віднайдена інформація про майже 800 археологічних колекцій, вивезених у Росію, про що йдеться у відповідному виданні «Українські культурні цінності в Росії. Археологічні колекції України» у 1997 р. На жаль, значення представлені інформації залишилися поза увагою і не було належним чином відображено в освітній практиці. У ті ж роки Україна нищила свою ракетну зброю та авіацію, передавала Росії, яка сьогодні використовує її проти нашої країни. Інформаційна зброя, про яку йшлося на сторінках монографії, інших публікацій комісії з реституції, мабуть, вважалася не на часі. Прикро, що її значення і досі залишається поза увагою.

Відзначимо, що впродовж усього періоду української державності дослідницька практика українських археологів не сприймалася як можливість здобуття важливої джерельної бази з встановлення реалій власного шляху країни. Ці дослідження не мали державного фінансування, відбувалось зменшення кількості археологів. Константа європейської та і світової археології, яка базується на співвідношенні кількості археологів та площі країни як відповідного показника теоретичної можливості забезпечення всього комплексу досліджень – від обстеження територій

та її вивчення до можливості забезпечення збереження пам'яток, мабуть, також залишалася поза увагою владних структур.

Всупереч суровим реаліям деякі напрями були життєво необхідними для вивчення особливостей державотворчого процесу, як Козацькі часи, що отримали розвиток завдяки ентузіазму українських вчених, насамперед Д.Я. Телегіна і його послідовників.

Інший напрям, який має надзвичайне значення перед обличчям російської загрози та міфологізації історії – археологія Південної України, розпочатий з місцевої ініціативи також на початку 90-х років. Він був підкріплений чисельними міжнародними проектами з Туреччиною, Фондом Макс Ван Берчема та Британським Інститутом Британської Академії Наук наприкінці 90-х років – першого десятиріччя XXI століття (Очаків, Білгород-Дністровський (Аккерманська фортеця), працею ряду дослідників з Одеси, Запоріжжя, а також нещодавніми шестирічними дослідженнями на Херсонщині, за підтримки Литви та волонтерського руху обох країн.

Завдяки дослідженням останніх десятиліть остаточно зруйнований міф про історичну місію Росії у роз-

Документи свідчать, що велике православне населення Півдня України до приходу російських завойовників було у складі Браїлівської митрополії Константинопольського патріархату. Знайдено й чисельні археологічні матеріали української культурної спадщини цього регіону.

Проте, не дивлячись на гостру необхідність нового напрямку розвитку суспільних наук, що мало призвести до формування нової ментальності у системі освіти, навіть не дивлячись на військові дії на Донбасі, існування квазіутворень ЛНР/ДНР, окупацію Криму, в Україні не вистачало цілеспрямованої, нової за змістом та проукраїнської за напрямом системи викладання у загальноосвітній і вищій школі. Навпаки, верх взяла хибна ідея про нібито непотрібне повторення шкільного курсу історії у закладах вищої освіти. Не вже чиновники зовсім не розуміли відмінність сприйняття складної історичного процесу у дитини десяти років, і навіть підлітків, від студентства, особливо старших курсів.

І не вже жахлива війна РФ і той контент російської пропаганди, що лунає нині, не навчить наших чиновників, і вони не повернуть покоління молоді до необхідності знання власної історії, яка твориться й зараз, і яку треба відновлювати і писати заново на історичних фактах і національних джерелах.

Нова фактологічна база, створена в археології, ще далеко не введена до підручників і посібників всіх рівнів, а отже і у тестовий матеріал ЗНО з історії України.

У плані науково-методичної підготовки надзвичайно важливою справою є зв'язок загальноосвітньої та вищої школи, впровадження нових засад в освітній процес. Необхідно передбачити та значно розширити залучення викладацького складу до роботи у колі шкільних викладачів, поставити низку найважливіших проблемних питань історії України. Історія має мати нове обличчя, новий змістовний контент, який докорінно відрізняється від концепцій російської пропаганди в галузі історії, її безпідставних тверджень про «один народ», «одну державу», відсутність історичних коренів українського народу та витоків власної державності. Перед освітянами України сучасна історія поставила багато доленосних питань, які необхідно вирішувати не втрачаючи часу і ментальності нових поколінь української молоді.

Таємниці

З цього приводу нинішні працівники музею намагалися отримати інформацію від колишнього заступника директора з наукової роботи Ірми Тоцької, яка була учасницею відкриття саркофагу в 1964 р., коли до нього поклали кістяк, що зберігався у фондах заповідника. Пані Тоцька переказала, що у 1964 р. до саркофага поклали лише один кістяк, який на думку представницької комісії, належав князю Ярославу. Де був другий кістяк, як й іншим членам комісії, було невідомо. Тож довелося ретельно, крок за кроком, простежити «рух» останків після вилучення їх з саркофага.

З науковою метою саркофаг вперше відкрили в 1936 р. Було виявлено купу кісток чоловічого і жіночого скелетів, безладно перемішаних у результаті пограбування саркофага ще в давнину. Обмежилися фотофіксацією і саркофаг знову закрили.

У 1939 р. у Київ приїхав один з кращих радянських антропологів **Вольф Гінзбург**, аби забрати останки зі саркофага для дослідження в Ленінградському інституті етнографії та антропології. Там під керівництвом Гінзбурга експертизу провадили двоє – скульптор-антрополог **Михайло Герасимов** і анатом-рентгенолог **Дмитро Рохлін**. Вони склали з кісток два скелети – чоловічий і жіночий. Ці вчені переконливо довели, що чоловічий скелет належить Ярославу Мудрому, оскільки підтвердилися літописні дані про його вроджену кульгавість, наявні поранення та вік, в якому він помер. Саме тоді скульптор-антрополог М. Герасимов створив знаменитий скульптурний портрет Ярослава.

Жіночий скелет взагалі ідентифікувати не вдалося, хоча було висловлено припущення, що він належить дружині Ярослава Інгігерд-Ірині. У грудні 1940 р. кістки обох скелетів повернули до Києва – їх привіз особисто В. Гінзбург і по акту передав до фондів заповідника. Але тоді останки до саркофага не помістили, залишивши у сховищі, бо намірялися експонувати біля саркофага у вітрині. Їх зберігали у фондах. Надзвичайно важливий факт повернення обох останків перед самою війною в заповідник абсолютно випав з поля зору комісії 1964 році! Чому так сталося?

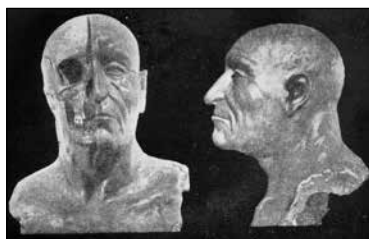
До цього спричинилася чи то небалість, чи то помилка наших попередників. Річ у тім, що у 1964 р. останки вирішили покласти назад у саркофаг. Як уже згадувалося, учасницею цієї акції була колишня заступник директора з наукової роботи заповідника Ірма Тоцька. За її словами, тодішній завідувач фондів, згодом відомий вчений С. Висоцький, знав, що у фондах зберігаються кістки не двох, а лише одного скелета. Проте він був певен, що це останки Ярослава і гадав, що кістки скелета похованої разом з ним Ірини з Ленінграда не повернули. Більше того, ці науковці вважали, що останки зі саркофага повернули з Ленінграда до заповідника вже після війни. Залишається питання, чому відповідальні працівники заповідника не знали про повернення до нього останків у 1940 р., попри наявність у його архіві відповідного акту, і чому не били на сполох з приводу відсутності у фондах другого кістяка? Адже очевидно, що саме через цей промах не

саркофага князя Ярослава Мудрого

Ірина МАРГОЛІНА,
завідувач
науково-дослідного сектору
Інституту «Свята Софія»
Національного заповідника
«Софія Київська»,
кандидат історичних наук,
заслужений працівник
культури України

провели необхідної в такому випадку антропологічної експертизи і, базуючись лише на хибному переконанні у приналежності наявного у фондах кістяка Ярославу, повернули у саркофаг не його останки, а кістки похованої з ним жінки. А в акті члени поважної комісії підтвердили, що нібито в саркофаг вони поклали кістки Ярослава Мудрого.

Певна річ, що ми довіряли нашим попередникам, проте прикрий факт відсутності у саркофазі і у фондах останків Ярослава змусив уважно вивчити публікації і знову переглянути матеріали наукового архіву фондів заповідника. Завдяки публікації С. Білоконого з'ясувалося, що у 1954 р. митрополит Іларіон (Огієнко) надрукував у Вінніпегу замітку «Де останки великого князя Київського Ярослава Мудрого?», у якій засвідчив, що у 1943 р. «німці, виходячи з Києва, дозволили забрати – на прохання деякого з українців, – і останки Великого Князя Ярослава».

Було відомо, що софійська чудотворна ікона св. Миколи Мокрого знаходиться в США, а от наведене митрополитом Іларіоном свідчення про скелет Ярослава вважали помилковим, бо довіряли документу – акту 1964 року. Тепер же поставилися до цього свідчення

Сучасні дослідження останків з поховання в саркофазі Ярослава Мудрого, що здавна стоїть у Софії Київській, розпочалися одразу після відкриття саркофага 10 вересня 2009 р. Саме тоді з'ясувалося, що саркофаг скриває таємниці, пов'язані з його вмістом. Співробітники Національного заповідника «Софія Київська» були впевнені, що у саркофазі наявні два кістяки – князя Ярослава і другий кістяк, що за припущенням належав його дружині – шведській князівні Інггерді, у християнському хрещенні Ірині.

Але після відкриття саркофага в 2009 р. виявилось, що в ньому лише один кістяк! І це був не кістяк князя Ярослава, а інший. Останки ж князя безслідно зникли. Це була несподівана новина, яка шокувала співробітників Софійського заповідника, і нічого не залишилось, як почати пошуки зниклого скелету відомого київського князя.

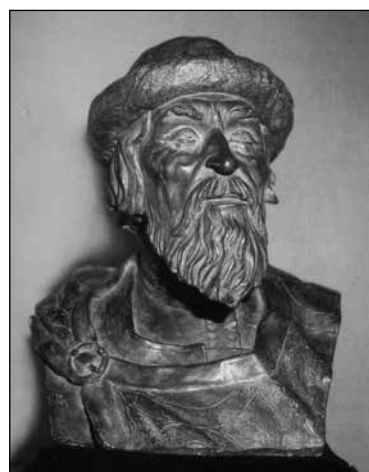
уважніше. На наше припущення, оскільки останки Ярослава перед війною повернули до заповідника, але не поклали назад у саркофаг, у 1943 р. їх, як велику святиню, «дехто з українців» справді міг вивезти до Америки, так само, як туди було вивезено ікону Миколи Мокрого.

Було також відвідано статтю П. Одарченка, опубліковану в 1967 р. у журналі «Рідна церква» – виданні УАПЦ у діаспорі (США). Він писав, що скринька з останками князя Ярослава опинилася у керівника УАПЦ архієпископа Никанора, який мешкав на території Софійського заповідника. У жовтні 1943 р., на прохання архієпископа Никанора, перед відступом німців з міста, майор Пауль фон Денбах, вивіз ікону Миколи Мокрого й скриньку з мощами до Варшави, і не зустрівши там Никанора, передав її архієпископу Краківському і Лемківському Палладію. Останній вивіз кістки Ярослава до Канади, а згодом до США, і вони, на думку Одарченка, «і по цей день», тобто на 1967 р., зберігалися у Палладія. Одарченко вважав, що «така велика реліквія повинна знаходитися не в приватних руках», а «в Церкві-Пам'ятнику в Бавн Бруку». Певно, саме Палладія мав на увазі І Огієнко, коли обурювався привласненням ним святині усього українського народу.

Виявляється, українці діаспори, починаючи з повоєнної пори, вельми переймалися долею останків Ярослава, з вуст у уста передаючи інформацію, якою володіли. Працівники заповідника зв'язалися з паном Петром Матулою, який мешкає у Вашингтоні. Він навів свою розмову з пані Галиною Петренко, яка наприкінці війни опинилася в Аугсбурзі, де зібралось чимало українських емігрантів. Інтелігенція влаштувала там цікаві лекції, і пані Галина слухала їх. Вона добре пам'ятає доповідь Олексі Повстенка, директора Софійського заповідника у 1941–1943 рр. Коли виникло питання про мощі Ярослава, Повстенко завірив присутніх: «вони з нами», проте на додаткові питання відповів, що не може сказати, де саме, але

їх вивезли. Петро Матула також повідомив, що проблема костей Ярослава викликала в діаспорі ціле листування, прилюдно обговорювалася, і в цьому були заангажовані письменник *Іван Багряний*, адвокати, священники, було навіть складено протокол, у кого ті кістки зберігаються.

До Софійського заповідника у 2009 р. надійшов і надзвичайно цінний лист зі США від *Михайла Герця*. Він навів розповідь свого знайомого *В'ячеслава Вишневського* (сина померлого у 1968 р. священника Володимира Вишневського – секретаря архієпископа Никанора) про те, як незадовго

до звільнення Києва сюди на прохання владики Никанора приїхав полковник німецької жандармерії, який вивіз звідси його речі, а також ікону Миколи Мокрого і останки Ярослава. Діставшись Польщі, полковник передав ікону і останки православному архієпископу Палладію, який потому виїхав у Німеччину, звідки емігрував до Канади, а потім США. У Нью-Йорку Палладій згодом передав останки на збереження священнику Івану Ткачуку. Той жив тоді на Манхеттені, а останки князя 20 років зберігав у себе під койкою. Ткачук помер у 1990 р., обидві його дочки вийшли заміж, змінили прізвище, де вони зараз – невідомо.

Пан Герць, провівши власний розшук, припускає, що о. І. Ткачук, який перейшов під юрисдикцію УПЦ у США, повернув останки Палладієві, а той помістив їх у своїй кафедрі – церкві Св. Трійці в Брукліні (Нью-Йорк), де зараз знаходиться ікона Миколи Мокрого. У квітні 2010 р. Герць зустрічався з настоятелем цього храму о. Володимиром Вронським, але той аж ніяк не підтримав розмову про зникнення останків Ярослава. Як вважає Герць, «поки що на його співпрацю у відшуванні останків Ярослава Мудрого розраховувати не можна».

Заповідник також отримав листа і від Ніни Булавицької, яка в 1941–1943 рр. була секретарем директора Софійського музею О. Повстенка, виїхала з Києва у 1943 р.

Виявляється, вона теж знала,

що останки Ярослава потрапили до Америки, і їй це боліло. Десь у 1988 р., коли академік П.П. Толочко був у Гамільтоні (Канада), він виступав там з доповіддю, і Н. Булавицька повідомила йому, що кістяк Ярослава у США або в Канаді, але Толочко «навіть розсердився, бо, каже, що він сам був при тому як привезені з Ленінграду останки вкладали назад до саркофагу. Я й заспокоїлася – він певно знає ліпше від мене». Також Булавицька повідомила, що за часів горбачовської перебудови вона кілька разів приїздила до Києва, відвідувала заповідник, де розповіла заступнику з наукової роботи І. Тоцькій, що кістки Ярослава знаходяться в Америці, потім листувалася з нею, але її інформацію, на жаль, не було взято до уваги і не оприлюднено. Проте жоден з тих, хто нині працює в заповіднику, нічого про це раніше не чув.

Зібравши всі ці свідчення, заповідник надав пояснювальну записку Міністру Мінрегіонбуду України, якому на той час заповідник був підпорядкований. Далі було звернення до Кабміну з пропозицією здійснити пошук останків Ярослава Мудрого. За урядовим дорученням, в Українському інституті національної пам'яті відбулася нарада, яка ухвалила продовжити пошук кістяка Ярослава Мудрого за кордоном та всіляко сприяти генеральному директору Національного заповідника «Софія Київська» Н. Куковальській в організації проведення пошуку у США. Наприкінці квітня 2010 р. Н. Куковальська побувала у США, де здійснила візит до резиденції УПЦ у США. Там мала зустріч з представниками УПЦ, серед них – з архієпископом Антонієм, який є заступником Голови УПЦ у США. Він підтвердив припущення, що останки Ярослава зберігаються у церкві Св. Трійці у Нью-Йорку (Бруклін).

З огляду на віднайдену інформацію, Національний заповідник «Софія Київська» знов звернувся до Кабміну та Адміністрації Президента України з проханням ініціювати процедуру повернення ікони Миколи Мокрого та останків Ярослава Мудрого до України, у Софію Київську, де вони шанувалися народом, і звідки їх було вивезено за океан.

Одночасно з пошуком останків Ярослава відбувалося дослідження жіночого кістяка з гробниці.

Його піддали рентгенологічному, анатомічному та антропологічному дослідженням. Було зроблено томографію та сканування, що надало можливість відтворити зовнішність похованої особи і зробити об'ємну модель її кістяка. Медико-антропологічна експертиза, проведена д. мед. н., проф. *Борисом Михайличенком*, встановила, що череп належав жінці 45-55 років, яку за комплексом краніологічних ознак можна віднести до кола північних європеоїдів. Разом з тим, остаточне вирішення статі цієї особи стане можливим після проведення додаткових досліджень із залученням сучасних методів аналізу ДНК. Експерти відзначають значну дисгармонію між масивною будовою черепа і відносно граціальною будовою кісток скелета. Виявлено також певну невідповідність між віковими фізичними та патологічними характеристиками поясу верхніх та нижніх кінцівок, для з'ясування причин якої дослідження треба продовжити із застосуванням новітніх наукових методик.

Тож за 2009–2010 рр. здійснено значний за обсягом комплекс досліджень останків з саркофага, а також проведено велику пошукову роботу зі з'ясування місцезнаходження останків Ярослава. Якби у 2009 р. саркофаг не відкрили, можна було назавжди втратити цю безцінну реліквію, бо вже майже не залишилося живих свідків її зникнення та перевезення до США.

Наслідком проведених досліджень стала публікація наукової монографії «Таємниці гробниці Ярослава Мудрого» авторства відомих київських вчених, колишніх співробітників Національного заповідника «Софія Київська», істориків Н.М. Нікітенко, В.В. Корнієнка, І.Є. Марголіної, дійсного члена Української академії архітектури Н.М. Куковальської, медика Б.В. Михайличенка.

Наразі, вважаємо відкривається перспектива повернути не лише останки Ярослава, але й чудотворну ікону Миколи Мокрого. Тож зараз, незважаючи на brutальну розпочату Росією війну проти України, доцільно активно продовжити організаційно-дипломатичну роботу з повернення цих національних святинь до України.

Нині, коли наша Батьківщина потерпає від агресії ворога, коли український народ потребує захисту й позбавлення від навіязаної йому війни, ці древні святині мають стати оберегами нашої Батьківщини, а саме повернення стане подією цього століття, як для нашої держави, так і для народу США, який підтримує нашу боротьбу за Мир та Незалежність.

Про Загальні збори НАПН України

Загальні збори НАПН України відбудуться

18 листопада 2022 р.

Проблематика обговорення на зборах за темою
«Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти
України: стан, проблеми, перспективи».

17 листопада 2022 р. буде проведено методологічний
семінар за проблемою «Науково-методичне забезпечення
розвитку професійної освіти в умовах сучасних
технологічних і економічних викликів».

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук,
академік НАПН України,
почесний академік НАМ України,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка,
заслужений діяч науки і техніки України

«ДИМ БАТЬКІВЩИНИ НАМ СОЛОДКИЙ І ПРИЄМНИЙ...»

Антон Чехов народився у січні 1860 року в Таганрозі, тобто в Україні, – місто входило тоді до Катеринославської губернії. Утім і наприкінці життя письменника в Таганрозькому окрузі Обл. війська Донського українці склали третину від усього населення.

Нагадаю, що Тарас Шевченко у листопаді 1844 року повідомив свого друга, письменника і військового діяча Якова Кухаренка (1799–1862): «Я на те літо буду у Таганрозі, напиши, будь-ласка, як там знайти шлях до тебе, от набалакаємось!». Намір, очевидно, був серйозний, адже 23 березня 1845 року перед від'їздом з Петербурга в Україну Тарас Григорович знову попередив Якова Герасимовича: «Буду літом у Таганрозі, то, будь ласка, напиши до мене, як там шлях знайти до твого гнізда».

Хоча в травні 1845-го Кухаренко запрошував Шевченка «подивитися на тих потомків, котрі два віки різалися з ляхами, а третій з черкесами», поетові врешті-решт не вдалося відвідати Таганрог. Але зверніть увагу, як захоплювальні слова Кухаренка перегукуються з поетичними рядками з єдиного вірша, написаного Шевченком у Москві в лютому 1844 року – «Чигрине, Чигрине...»: «За що ж боролась ми з ляхами? / За що ж ми різалися з ордами?» Так само Кухаренко, який у 1850-х роках був наказним отаманом Чорноморського козачого війська, підживлював стремління Шевченка коли-небудь «добратися до тієї Чорноморії», зокрема, повертаючись із заслання, по можливості, через Кубань: «Визволяйся, друже, та приїзди на нашу Козацьку Україну» (освоєння цього краю пов'язано з запорозькими козаками). Утім і цей намір здійснити Шевченкові не судилося...

Батько, дід і бабуся¹ майбутнього письменника Чехова були українцями, в сім'ї він дихав українською атмосферою й знав українську мову, за його словами, «ніжну й приємно звучну»: «Я в дитинстві не говорив інакше як по-українськи...». Чехов, як ніхто інший, зафіксував свою родоначальність: «В моїх жилах тече лінива хохляцька кров». У листах Антона Павловича багато разів зустрічаємо: «Я хохол...»; «у мені все таки говорить хохляцька кров»; «моє хохляцьке серце»; «хохляцька логіка» і т. д. Очевидно, що термін «хохол», характерний для чехівського ідіолекту, не мав у таганрожця найменшого відтінку зневажливості, а звучав споріднено з його трактуванням у Словнику Шевченкового знайомого Володимира Дала – «хохол, українець, малорос», окреслюючи найперше належність до української нації, втім із властивим Антону Павловичу тонким

Цю статтю було написано задовго до повномасштабного збройного вторгнення Росії в Україну й викликаних жорсткою, загарбницькою війною обговорень і рішень щодо вилучення з українських бібліотек російської літератури та позбавлення шкільних програм від творів російських авторів, зокрема, того ж Антона Чехова. Втім це не може табувати національний інтерес до головного, сакрального, а саме: 125 років тому, під час першого загального перепису населення Російської імперії у 1897 році, тридцятисемирічний письменник і драматург Антон Павлович Чехов абсолютно чітко й однозначно вказав на свою національність – «малорос», іншої можливості офіційно назвати себе українцем тоді не було...

Вельми цікаво, що навіть у недавно створеному чат-боті про російських митців-українофобів, який має завдання розкривати причини, чому вони не заслуговують ушанування в Україні, щодо Чехова чесно, совісно й ясно зазначено: «Об'єктивних причин не знайдено. Але в Україні достатньо своїх талантів». А чи був Чехов не своїм (чужим)?

іронічно-жартівливим підтекстом.

У квітні згаданого 1897 року в листі до свого товариша по навчанню в Таганрозькій гімназії, лікаря Павла Іорданова хворий Антон Чехов, уже знаючи, що йому доведеться поселитися на півдні, зізнався: «Для мене, як уродженця Таганрога, було б краще за все жити в Таганрозі, бо дим батьківщини нам солодкий і приємний...»

Отже, Чехов – українець і своєю Батьківщиною вважав Україну!
Так би мовити, свій талант...².

АНТОН ЧЕХОВ: «ОТЖЕ Я ІДУ В УКРАЇНУ...»

Тема «Чехов і Україна» розкрита дослідниками Олександром Білецьким, Володимиром Звиняцьковським, Ніною Крутіковою, Ігорем Лосієвським, Михайлом Левченком, Яковом Поліщуким, Павлом Сапухіним, Геннадієм Шалюгіним, Тетяною Шеховцовою та ін. Окремо назву працю табуованого в радянські часи й нині призабутого українського діаспорного письменника та літературознавця Івана Овечка³.

У рамках цієї статті розставляю лише вкрай важливі для нашої розповіді акценти. Так от, наприкінці березня 1888 року Чехов запрошував поета і перекладача, в тому числі Шевченкових поезій, Олексія Плещеева (1825–

1893) в Москву – «поговоримо докладно про Україну». А в листі до російського письменника й драматурга Івана Леонтьєва (Щеглова) від 15 квітня того ж року, Чехов іронічно повідомляв: «Отже, я їду в Україну, а Ви, крокодил, залишаєтесь в тундрі...»

Справді, влітку 1888 і 1889 років Антон Павлович жив із родиною на околиці міста Суми – Луці біля річки Псел, у садибі «середньої руки» своїх добрих знайомих поміщиків Лінтварьових. Нині там розміщено Меморіальний Будинок-музей А.П. Чехова, працівники якого ведуть подвижницьку роботу в ім'я великого українця Чехова.

Приїхавши в Луку вперше в травні 1888 року й проживши днів двадцять, Чехов у великому листі до журналіста і критика Олексія Суворіна наприкінці місяця змалював тамтешню природу і свій побут, дав окремі характеристики членам сім'ї Лінтварьових, і серед усього цього привертає увагу пронизливо проста й вичерпна фраза: «А головне, вільно так, що мені здається... я одержав право жити на просторі, котрому не видно кінця». Так сприймав Антон Павлович Україну, в якій «навколо в білих хахах живуть хохли».

Щодо сім'ї Лінтварьових, письменник виснував: «Сім'я, гідна вивчення». Пояснення цього інтересу знаходимо в листі Чехова до Плещеева: «Українофільство Лінтварьових – це любов до тепла, до костюму, до мови, до рідної землі! Воно симпатичне й зворушливе». Цікаво, що молодша з дочок у сім'ї, випускниця Бестужевських курсів Наталія Михайлівна щорічно здійснювала паломництво на могилу Тараса Шевченка. За словами в'їдливого Чехова, «їздить на могилу

Шевченка, як турок у Мекку». Він назвав її «пристрасною хохломанкою»...

Востаннє Чехов побував у Луці влітку 1894 року й згодом написав Лінтварьовим із Італії щирі слова, що увічнили його щасливе перебування в Україні: «Аббация і Адриатичне море прекрасні, але Лука й Псел краще». У Луці було написано повість «Нудна історія», водевіль «Трагік мимоволі», оповідання «Неприємність», п'єсу «Лісовик», яка пізніше лягла в основу геніального драматургічного твору Чехова «Дядя Ваня». Ремінісценції від життя в Луці даються знаки і в п'єсах «Три сестри» та «Вишневий сад»...

Чехова в сусіді... Врешті-решт Антон Павлович придбав Меліхово у Підмосков'ї, про що писав прозаїку й журналісту Віктору Білібіну 22 лютого 1892 року: «Я зрадив хохлів і їхні пісні. Волею долі купую собі куток не в Малоросії, а в холодному Серпуховському повіті, за 70 верст від Москви». В якомось російському автора зустрів репліку, що, мовляв, Антон Павлович написав це жартома. Насправді Чехов із усією серйозністю зафіксував своє щире, від батьків успадковане, ментальне прагнення в Україні й незмінну любов до своєї Батьківщини...

В одному з листів на початку 1888 року молодий письменник з іронічно-щемливою гордістю сповістив, що «мати й батько, як діти, мріють про свою Хохландію», а незадовго до смерті вкотре невідворотно підтвердив: «Я справжній малорос...».

«САМИЙ ВИБІР ШЕВЧЕНКА СВІДЧИТЬ ПРО ВАШУ ПОЕТИЧНІСТЬ»

Улітку 1887 року молодий Чехов отримав від ще молодшого майже на чотири роки поета й перекладача Івана Белоусова (1863–1930) його щойно видану в Києві книгу «Из «Кобзаря» Т.Г. Шевченка. Украинские мотивы». Вона складалася з 18 перекладів Шевченкових поезій та 8 віршів самого Белоусова. Письменник відгукнувся листом до Белоусова від 3 серпня 1887 року, в якому, що для нас найперше важли-

Антон Чехов: «У моїх жилах тече

во, збережено, як у бурштиновій смолі, чеховське вшанування поетичного дару Кобзаря: «Самий вибір Шевченка свідчить про Вашу поетичність, а переклад виконано з належною добросовісністю».

За висновком теоретика художнього перекладу Корнія Чуковського, Іван Белоусов був типовим «середняком-перекладачем», але «корисний уже тим, що... знайомив читачів із тематикою віршів Шевченка...». Мені більше до душі науково виважена й емоційно точна оцінка видатного українського літературознавця, поета і перекладача Миколи Зерова: «Поетичний хист, мистецька індивідуальність Белоусова несильні... Але є щось зворушливе в його сп'янілості Шевченком, в його багатолітній пропаганді «Кобзаря».

Зазначу, що в подарованій Белоусовим книзі вміщено й переклад Шевченкового вірша «Не женися на багатій...», але він тоді не привернув пильної уваги Чехова. Зате пізніше письменник занотував для себе власний, значно кращий буквальный переклад: «Не женися на багатій – бо вижене з хати; не женися на убогой – бо не будеш спати, а женися на вольной воле, на казацкой доле». На той час Чехов уже придбав у Львові, будучи в місті проїздом 1893 року, два томи видання творів Тараса Шевченка в оригіналі, де вірш «Не женися на багатій...» вміщено в першому томі. Цю Шевченкову тему Антон Павлович використав у повісті «Три роки» (1894) та в оповіданні «Людина

На фото:
А.П. Чехов. Феодосія, 1888 р.

¹ Бабуся Єфросимія Шимко походила з української сім'ї, розмовляла українською мовою. Про діда Єгора Михайловича Чехов писав у листі від 14 серпня 1891 року до чеського перекладача і критика Августина Врзала: «Дід мій був малорос, кріпосний; до звільнення селян він викупив на волю всю свою сім'ю, в тому числі й мого батька». Зауважу, що Врзал збирав автобіографічні дані про Чехова, й той описав своє життя в... десяти реченнях. Але наступну після року й місяця народження інформацію містила цитована фраза про діда, тобто українське походження письменника. Видно, наскільки це було важливо для Чехова.

² Це єдине речення, яке вписав у давній текст статті перед відправленням у славнозвісне видання.

³ Овечко І. Чехов і Україна. Мюнхен-Прил: Український Вільний Університет, 1973. 150 с.

⁴ Друкуючи в радянські часи ці спогади актриси, упорядники зробили примітку: «Назвав Чехова українцем, Заньковецкая допустила ошибку». Ні в якому разі! Насправді велика сучасниця Чехова своїми устами підтвердила важливу для України правду історії.

в футлярі» (1898). В останньому оповіданні Чехова «Наречена» (1903) йдеться про те, що героїня не стала виходити заміж, а поїхала з дому й у вагоні поїзда «радість вдруг перехватила ей дыхание; она вспомнила, что она едет на волю, едет учиться, а это всё равно, что когда-то очень давно называлось уходить в казачество». Мимолітний, але неймовірної сили сплеск чеховської українськості в художній течії видатного твору письменника...

Цікаво, що Чехов особливо відзначив і вірш самого Белоусова «Українська ніч», в якому не лише присутні рідні йому сільські мотиви – біленькі хати, темні садочки, верби над водою та крилатий вітряк, але названо й країну – не Малоросію, а Україну...

Тепер про практично невідоме. Нещодавно вперше републіковано спогади, надруковані відразу після смерті Чехова в газеті «Кубанские ведомости» 29 липня 1904 року. Їх автор, студент А. Раков (особу не встановлено) розповідає, як він зустрічався з Чеховим у Москві та Ялті (такі зустрічі з молодими людьми, які не були зафіксовані в офіційному літописі життя письменника, чехознавці вважають можливими; достовірність спогадів А. Ракова підтверджується науковцями). Принаймні не можу не переказати рідкісну й надзвичайно цікаву нам інформацію, залишену Раковим майже 120 років тому. Студент, який був родом із Кубані, розповідає, що Чехов розмовляв з ним про українську літературу і незадовго до смерті навіть попросив його у канікулярний час попрацювати над питаннями, які цікавили письменника, зокрема, про мову творів місцевих кубанських літературів: «Порівняйте, будь-ласка, якнайдрібніше з мовою Шевченка, для чого надсилаю вам цю книгу в кращому виданні, чи зустрічаються у вас ті слова і вирази, які я підкреслив у книзі, зверніть особливу увагу на мовні звороти...». Нагадаю, що пильна увага до тексту – справді характерна риса письменника Чехова, який був і природженим редактором. **Але найголовніше полягає в тому, що маємо безцінне**

стидила його, що він, сам українець⁴, а підмовляє мене до зради. Картала його, що він не пише рідною мовою. А він мені заперечував, що грішно заривати талант, що на російській сцені дорога ширша».

Та, говорячи це, Чехов усвідомлював, що Заньковецька не тільки не «зарилася талант», а повною мірою віддає його рідному народові, мужньо несе свій хрест, якраз і розширюючи дорогу для національного, українського театру. Сестра Чехова Марія Павлівна вважала, що Заньковецька «своїм талантом примусила його полюбити український театр». Антон Павлович, очевидно, не міг тоді не пообіцяти Заньковецькій написати п'єсу, в якій для неї буде роль винятково українською мовою, згодом якось сказав, що вже пише таку п'єсу, але так і не встиг зробити це...

Що стосується п'єси «Вишневий сад» (прем'єра відбулася в січні 1904 року), то знаний український літературознавець Володимир Звизняцьковський навіть у невеликій статті про Чехова в «Шевченківській енциклопедії» зробив чіткий абрис історії з постановкою у Московському художньому театрі цієї вистави, в якій «ключову роль відіграє шевченківський синтетичний образ України з поезії «Садок вишневий коло хати...». Костянтин Станіславський згадував, що спочатку п'єсу репетирували без назви, згодом вона з'явилася, але з неприсвійним російській вимові наголосом на другому складі, втім надалі він прижився. Вчений наголошує: «Незвичним для Росії був і образ вишневого саду, «закріпленний» за малоросійською культурою. Отже, як на лексико-семантичному, так і на образно-символічному рівні концептуальна міфологема чеховської п'єси, що дала їй назву, має відчутно українське, за безпосереднім джерелом – шевченківське походження». З цим український за духом і ментальністю драматург і досі присутній у сучасному театральному світі – минулого року в Японії поставили «Вишневий сад» без будь-яких модерних інтерпретацій, класичний Чехов...

вістника» (1898) Михайло Сергійович вмістив аналітичну статтю про творчість Чехова. Трохи згодом, у четвертому томі журналу Грушевський відвів Чехову чільне місце в аналізі літературних новин, акцентувавши, що в ньому «можемо ще побачити першорядну літературну силу». З цих публікацій видно, що молодий український вчений добре знав творчість письменника, прочитав основні його збірки, повісті «Дуель», «Палата № 6», «Мое життя». Грушевський окремим наголошував, що Чехов «звідав особито місце заслання для засуджених в Росії – острів Сахалін, і описав його й життя засланих в формі подорожжя-мемуара».

Найбільше місця Грушевський відвів повісті «Мужики», яку прочитав відразу після публікації в журналі «Русская мысль» (1897, № 4). Як відомо, після її виходу в пресі розгорнулася полеміка між народниками (М. Михайловський, М. Протопопов та ін.) і легальними марксистами (П. Струве, О. Богданович та ін.) з приводу економічного і культурного розвитку країни. Грушевський напрочуд чутливо вловив її:

«Голоси критики поділились: одні піднесли реальність і талановитість сього сумного образу, що виступив як протест проти ідеалізування народного побуту у деяких народників, ідеалізування шкодливого тим, що присипляло увагу до народних потреб. Знов інші додали якісь неприхильні народні тенденції у автора. Один з авторитетніших репрезентантів поступової [прогресивної] російської публіцистики критик Михайловський закинув Чехову, що він ідеалізував міську трактиєрну цивілізацію... а натомість перечорнив селянське життя, підкинувши до нього всякого бруду. Такий осуд здається несправедливим. Автору ніхто не закинув нерелевності виведеного ним образу».

1904 року Михайло Грушевський негайно відгукнувся на смерть Антона Чехова в «Літературно-науковому вістнику»: «Він був поетом людського чуття, сумного меланхолійного чуття, і тому так багато мав щирих прихильників і приятелів серед людей, котрі також мали нагоду відчутти на своїй шкірі й косях тверді колеса життя, пережити триумфи грубої егоїстичної сили і не прилучилися до неї. В його тихій резигнації [покірності] лежав глибокий і вічний протест против сеї грубої сили і неустанный поклик до «Бога живого чоловіка»⁶. Звертаю увагу на те, що в невеликому некролозі Грушевський двічі наводить це коротке і точне визначення «провідної нитки» творчості Чехова, що полягає в істинно гуманному ставленні до кожної живої людини – «Бог живого чоловіка». Нагадаю, як про це сказано у творі «Розповідь старшого садівника» (1894): «Веровать в Бога нетрудно. Нет, вы в человека уверуйте!»

ЧИ НАЗИВАВ АНТОН ЧЕХОВ ТИТАНОМ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА?

Глибинна духовна зорієнтованість Чехова на Україну й Шевченка не менше, ніж його власні вербальні свідчення, переконує в його генотипній українськості. Втім абсолютно недопустимо, що в українській публіцистиці вже давно беззастережно цитуються від імені Чехова признання, взяті нібито з його листа до Агатангела Кримського: «Україна дорога і близька моему сердцю. Я люблю її літературу, музику і прекрасну пісню, сповнену чарівної мелодії. Я люблю український народ, який дав світові такого титана як Тарас Шевченко». У єдиному відомому листі Антона Чехова до Агатангела Кримського від 21 листопада 1901 року нічого подібного немає, відсутній і будь-який інший лист Антона Павловича до будь-якого іншого адресата з наведеним текстом. А з'явився він уперше

у статті кореспондента газети «Советская Украина» Олександра Шеметова «А.П. Чехов про Україну», опублікованій 1 червня 1941 року після його розмови з Агатангелом Кримським. До речі, дослідниками тонко підмічено, що цитований текст близький за духом до змісту виступу Максима Горького, почутого Агатангелом Кримським у листопаді 1916 року на зустрічі письменника в Москві з українським діячами. Мені доводилося серйозно вивчати цю тему й зауважу, що на тій зустрічі були зокрема Михайло Грушевський і Володимир Винниченко та ін. І саме перед ними Горький, який опісля багато грішив перед Україною, виплеснув своє виношене й обдумане-глибоке переконання в тому, що «душа українця, яка росте й купається в яскравих і гарячих проміннях полудня, є і мусить бути не тільки іншою, але в багатьох випадках протилежною душі тих, що виростили й перебувають свій вік у сутінках та холоді північних лісів»⁷. Опублікувавши свої спогади у червні 1940 року в тій же «Советской

Україне», Кримський, звісно, не міг назвати згадані прізвища, як і передати, скажімо, вирішальну тезу Горького про те, що «культура українського народу по суті своїй вище від великоруської».

Так само й у розмові з Олександром Шеметовим сімдесятирічний Агатангел Кримський, який за кілька місяців став жертвою сталінського терору, щиро згадав про чеховське захоплення Україною, українським народом і Шевченком, але не намагався забезпечити буквальної точності передачі слів Антона Павловича й, очевидно, вони були остаточно сформульовані безпосередньо в редакції газети. Йдеться звісно не про те, що ставлення Чехова до України і Шевченка в газетному викладі було спотворено по суті, а про те, що цитований текст не є стилістично чеховським і набув нарочитого пафосу радянської передовиці. В процесі підготовки Повного зібрання творів і листів Антона Павловича Чехова в 30 томах цей текст визнано таким, який не відповідає епістолярному стилю письменника, про що повідомлено в десятому томі чеховських листів: «Не включено до даного видання лист до А.Ю. Кримського, належність якого Чехову в науковій літературі взято під сумнів». Додам, що й лексема «титан» узагалі не характерна для письменника...

Якщо все-таки в публіцистичному запалі дуже хочеться розповісти про справді щиро-сердне, тепле ставлення Чехова до Шевченка й України з використанням саме процитованих вище слів, то варто все-таки застеретти читача, що вони є газетним переказом.

P.S. Сталося так, що з імперських, у тому числі радянських часів, українці покірливо числили єдинокровного Чехова, котрий вважав себе і був українцем, лише російським письменником, або непевно-загадково, як у сучасній «Великій українській енциклопедії»: «Чехов – письменник. Писав російською мовою». Настав час визнати, що творчість Антона Чехова, як і Миколи Гоголя, становить російськомовне відгалуження української культури та нарешті точно й справдиво зафіксувати: **Антон Павлович Чехов – український російськомовний письменник.**

На фото: Меморіальний будинок-музей А.П. Чехова в м. Суми. Вітальня. Сучасний вигляд.

українська кров»

свідчення буквального преклоніння Чехова перед еталонною для нього мовою Шевченка. Тоді й стає виразно зрозуміло, що Вишневий сад Чехова виріс із Шевченкового – «Садок вишневий коло хати...»

«Я СТИДИЛА ЙОГО, ЩО ВІН, САМ УКРАЇНЕЦЬ... НЕ ПИШЕ РІДНОЮ МОВОЮ...»

Українськість Антона Чехова пронизує його геніальні п'єси «Чайка» і «Вишневий сад», які стали класикою світової драматургії. В «Чайці» це було зумовлено вже тим, що замисел і написання п'єси (жовтень 1895 – березень 1896 років) були пов'язані з великою українкою, геніальною актрисою Марією Заньковецькою. В рамках цієї статті не маю жодної можливості занурюватися в театрознавчі глибини теми, скажу найголовніше – дія розгортається в українській духовній просторіні, вплив особистості Марії Заньковецької на виліплення характеру й долі Ніни Зарічної є незаперечним. Не випадково ще задовго до особистого знайомства з актрисою Чехов зізнавався, що всі українські жінки «нагадують мені Заньковецьку...»

Познайомившись з Марією Костянтинівною, «котру Україна не забуде», Чехов, за спогадами актриси, тепло до неї ставився: «Він любив бесідувати зі мною, відвідував мене... Говорив, що у мене «красива душа» і багато милого, задушевного, чеховського». Здається, лише в присутності Марії Заньковецької, «страшну силу» великого таланту й жіночої вроди Чехов описав, як ніхто, він у душі, сказати б його словом, совістився і корив себе за певну творчу дистанцію від української літератури і театру... Заньковецька згадувала: «Він... умовляв мене перейти на російську сцену, а я в свою чергу

Цікавий факт із Чехової буденності. Короткий лист із Ялти від 19 жовтня 1903 року до свого доброго знайомого, українця, флейтиста, вчителя музики Олександра Іваненка, в якому обіцяв йому дістати квиток у Художній театр у Москві на виставу «Юлій Цезар», Антон Павлович, здається, несподівано підписав: «Люблячий Вас Карпенко-Карий». Можна подумати, що, підписавшись псевдонімом українського драматурга й артиста Івана Тобілевича, Чехов хотів, як іноді бувало, «вчинити який-небудь тру-ла-ла». Звісно, в цьому виявився тонкий гумор Антона Павловича, але головне – його щира повага й прихильність до талановитого митця, який, до речі, блискуче грав ролі Хоми Кичатого й Назара Стодоли в Шевченковій п'єсі «Назар Стодола», вводив Кобзареві поезії й тексти в драматичні твори.

«ОДЕН ТІЛЬКИ АНТОН ЧЕХОВ ВСЕ ЙДЕ НАПЕРЕД...»

Такими словами молодий Грушевський вирізняв лише на шість років старшого від нього Чехова серед інших сучасних йому письменників. Історичною заслугою Михайла Грушевського була публікація творів Антона Чехова в «Літературно-науковому вістнику» в українському перекладі, прекрасно здійсненому його дружиною Марією Грушевською⁵. Вона надіслала Чехову через Агатангела Кримського ці переклади, й Антон Павлович одписав Агатангелу Юхимовичу: «Сердечно дякую за прислані переклади моїх творів. Будьте люб'язні, напишіть п-ні М. Грушевській, що, наскільки я розумію, переклади зроблені нею дуже добре, коли б я знав її адресу, то поспішив би подякувати їй самій».

У другому томі «Літературно-наукового

⁵ Докладно див.: Борбунюк В. О. Українська чеховіана кінця XIX – початку XX ст.: Михайло і Марія Грушевські // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». Вип. 77. Харків, 2017. С. 168–177.

⁶ Грушевський М. Твори : у 50 т. Т. 11. Львів, 2008. С. 317.

⁷ Нагадаю, що понад 60% території Росії становить вічна мерзлота, і Максим Горький усвідомлював, що говорив.

Олександр МІХНО,
директор
Педагогічного музею України,
доктор педагогічних наук

130 років від дня народження Осипа Гермайзе (1892-1958), українського історика, педагога, громадсько-політичного діяча

Гермайзе Осип Юрійович народився 5 серпня 1892 у Києві в сім'ї фотографа. Закінчив Третю Київську гімназію (1910) та історико-філологічний факультет Київського університету (1916). З 1918 читав лекції з історії України на літніх учительських курсах в Умані, Кролевіці, Миргороді, Гадячі. Одночасно почав викладати історію в 2-й Кирило-Мефодіївського братства українській гімназії. З 1919 по 1924 працював у Першій українській гімназії ім. Т. Шевченка (згодом Трудова школа ім. Т. Шевченка).

Перетворенню гімназії у широковідому освітню установу великою мірою сприяли її керівники (спочатку – П. Холодний, пізніше – В. Дурдуківський) та педагогічний колектив, що складався з найкращих представників українських педагогічних сил. Українську мову й літературу в різні роки тут викладали В. Дурдуківський, Л. Білецький, французьку мову – С. Русова, математику – професор В. Шарко, релігію – майбутній митрополит УАПЦ В. Липківський, спів-композитор П. Козицький, музику – дочка М. Лисенка Мар'яна, малювання – художник Ю. Михайлів. До О. Гермайзе історію у гімназії читав В. Прокопович. Крім історії, Осип Юрійович викладав і суспільствознавство.

Роботу у школі О. Гермайзе поєднував з активною викладацькою діяльністю у вищих навчальних закладах. З 1920 на кафедрі української історії в Інституті народної освіти йому доручили читання спеціальних курсів (історична географія України, колонізація Лівобережної України, Велике князівство Литовське у XVI ст., історія землеволодіння в Україні, соціологічні передумови історії) і загальний курс історії України. У 1921 його обрали доцентом для читання курсу історії сільськогосподарства в Україні

Серпень 2022. Постаті

на агрономічному факультеті сільськогосподарського інституту.

Паралельно з викладанням у школах та вишах О. Гермайзе працював в Українській Академії наук. Ще 1919 його було обрано постійним членом історико-географічної комісії УАН, а згодом він перейшов на роботу в археографічну комісію, ставши невдовзі її керівником. Осип Гермайзе налагоджував контакти академічних інституцій з громадськістю, брав участь в організації ювілеїв визначних учених (М. Драгоманова, М. Костомарова, М. Максимовича). За період 1923–1929 учений опублікував майже 40 праць з історії громадських рухів в Україні XIX–XX ст., з української історіографії, історії літератури, історичного краєзнавства.

У 1929 арештований за сфабрикованою справою Спілки визволення України (СВУ) і у квітні 1930 засуджений разом з іншими представниками української інтелігенції (С. Єфремов, М. Слабченко та ін.) до 5 років ув'язнення. У 1934 достроково звільнений і висланий до Саратовської області, де займався викладацькою діяльністю. У 1937 отримав новий строк ув'язнення, який у 1944 був продовжений. Так і помер учений за ґратами 22 вересня 1958, провівши половину життя за колючим дротом. Майже на термін його покарань розтяглася і юридична реабілітація, що почалася в 1959 і закінчилась у 1989.

Постановою Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022-2023 роках» 130 років від дня народження Осипа Гермайзе відзначається на державному рівні.

150 років від дня народження Степана Сірополька (1872–1959), українського педагога, бібліокознавця, громадського діяча

Степан Сірополько: «Нація, яка хоче зберегти своє існування, мусить домагатися рідної школи, де вивчення рідної мови та літератури, рідної історії та географії є найважливішими предметами...».

Степан Сірополько народився 15 серпня 1872 у с. Обичів, тепер Прилуцького району Чернігівської області. У 1897 закінчив правничий факультет Московського університету. Просвітницьку діяльність розпочав завідувачем відділу народної освіти спочатку Тульської, а потім Московської губернських земських управ. З 1917 плідно займається народним шкільництвом у Києві: обіймав посаду радника з питань освіти при Генеральному секретаріаті Української Центральної Ради, пізніше (липень 1919) – товариша Міністра народної освіти УНР. Разом з Генеральним секретарем П. Холодним розробив проєкт «єдиної школи»;

викладав у Київському Фребелівському педагогічному інституті та на різноманітних курсах для вчителів і культурно-освітніх діячів; працював у численних українських наукових, національно-культурних та громадських установах й організаціях; виступав за національний характер шкільництва; обґрунтовував тісну єдність дошкільного, фізичного та національного виховання; обстоював принцип взаємозв'язку між питаннями національної освіти і бібліотечної справи; розробив інструкцію для бібліотекарів, уклав «Взірцевий каталог шкільної та народної бібліотеки» (1918), видав перший практичний порадиш для бібліотекарів України; з його ініціативи було відкрито безкоштовні бібліотеки-читальні.

Значну частину свого життя (39 років) Степан Сірополько змушений був працювати за кордоном у вимушеній еміграції. З 1923 читав лекції про позашкільну освіту на курсах для вчителів нижчих і середніх шкіл у Каліському військовому таборі у Польщі. 1925 став професором школознавства та позашкільної освіти в Українському Високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова у Празі й в Українському технічно-господарському інституті позаочного навчання в Подєбрадах, на відділі журналістики.

Д о с л і д ж у в а в т в о р ч і с т ь М. Драгоманова, М. Корфа, М. Пирогова, І. Стешенка, П. Холодного та ін. Автор монографії «Історія освіти на Україні» (Львів, 1937) – першого цілісного дослідження історії української освіти. Друкувався в часописах «Світло», «Вільна українська школа», «Нова школа» «Учительський голос», «Учитель», «Шлях освіти і навчання», «Рідна школа», «Літературно-науковий вісник» й ін. Вагомим особистим науковим доробком (близько 500 статей (українською, чеською, німецькою, французькою мовами), монографій, рецензій, підручників) С. Сірополько сприяв інтеграції української наукової думки до світової науки.

Помер С. Сірополько 25 лютого 1959 у Празі.

Постановою Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022-2023 роках» 150-річний ювілей Степана Сірополька відзначається на державному рівні.

190 років від дня народження Вільгельма Вундта (Wilhelm Wundt; 1832–1920), німецького психолога, філософа

Вільгельм Вундт з'явився на світ 16 серпня 1832 в місті Некарау поблизу Мангейма. Ще будучи юнаком, він почав цікавитися медициною, вивчаючи її в університетах Берліна, Гейдельберга і Тюбінгена. В 1858 Вундт опублікував свою першу статтю «Доповіді з теорії

чуттєвого пізнання», в якій висловив свою точку зору щодо основних понять у психології і її найважливішого принципу – експериментального методу. У 1864 обіймав посаду професора фізіології в Гейдельберзькому університеті, з 1874 – професора психології в університеті Цюріха, а з 1875 – професора філософії в місті Лейпцигу.

1879 Вундт заснував у Лейпцигу першу в світі лабораторію експериментальної психології, перетворену 1881 на Інститут психології – теж перший у світі (прообраз сучасних дослідницьких інститутів). Поява в арсеналі психології строго наукового методу – експерименту – стала найважливішою причиною визнання її окремою наукою.

Спершу у лабораторії проводили дослідження з трьох напрямів: відчуття та сприйняття; психофізичні особливості; час реакції. Пізніше Вундт запропонував вивчати асоціації та почуття. Як зазначали учні, він сам експериментував у лабораторії не проводив і не затримувався там довше ніж на 5–10 хвилин. Метод навчання був дуже своєрідний: Вундт видавав учням листочки з експериментальними завданнями, перевіряв звіти про роботу і вирішував, чиї праця варта публікації у «Філософських студиях» (журнал, заснований Вундтом). Багато його учнів стали відомими вченими-психологами, серед них Еміль Крепелін (Німеччина), Джеймс Маккін Кеттелл (США), Ернст Мейман (Німеччина), Гуго Мюнстерберг (Німеччина) та ін. Загалом у лабораторії Вундта було виконано понад 270 докторських дисертацій.

Нині при Інституті психології Лейпцизького університету заснована меморіальна кімната, в якій зібрані врятовані експонати з лабораторії. На стіні сучасної будівлі, збудованої там, де колись стояла будівля лабораторії, розміщено пам'ятну дошку з портретом Вундта та коротким текстом, що нагадує про цей факт. Відвідування знакових місць, пов'язаних з історією світової психології, є мрією та метою багатьох психологів. Безумовно, об'єктом номер один у цьому списку є місто Лейпциг як батьківщина наукової психології та Музейна кімната Вільгельма Вундта при Лейпцизькому університеті

В останнє десятиліття свого життя Вундт відсторонився від експериментальної психології, зосередившись на грандіозній 10-томній праці «Психологія народів» (1900-1920).

Помер Вільгельм Вундт 31 серпня 1920 у Гросботені під Лейпцигом.

130 років від дня народження Сави Чавдарова (1892–1962), українського педагога, директора Українського науково-дослідного інституту педагогіки у 1945–1956 рр.

Народився Сава Христофорович Чавдаров 9 серпня 1892 у селі Бешалма (Молдова) у сім'ї вчителя.

Освіту здобув на історико-філологічному факультеті Київського університету. За п'ятдесят років науково-педагогічної діяльності Сава Чавдаров пройшов шлях від звичайного вчителя до відомого вченого. Вчителював у сільських школах на Київщині, викладаючи українську мову і суспільствознавство. Згодом викладав у вищих навчальних закладах педагогіку, історію педагогіки, методіку української мови.

У 1930-их Сава Чавдаров працює викладачем Київського інституту народної освіти (нині Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова). Під час Другої світової війни працює завідувачем кафедри педагогіки Сухумського педагогічного інституту у Грузії. Після звільнення Києва від нацистів викладав в Київському університеті ім. Тараса Шевченка. Майже 20 років завідував кафедрою педагогіки цього університету. Плідною на наукові здобутки була діяльність вченого, пов'язана з Українським науково-дослідним інститутом педагогіки (УНДІП). У різні роки Сава Христофорович завідував в інституті відділом мови і літератури, відділом педагогіки, виконував обов'язки директора з наукової роботи. А з 1945 по 1956 Сава Чавдаров очолював УНДІП. Учений був особисто знайомий із Василем Сухомлинським. І саме будучи очільником Інституту педагогіки неодноразово консультував Василя Сухомлинського в написанні дисертації. Сава Чавдаров, як вимогливий учений, мудра і добра людина, друг і порадиш, дав видатному педагогу напутні побажання в науку.

Коло наукових інтересів Сави Христофоровича було різноплановим. Учений досліджував проблеми загальної педагогіки, історії педагогіки, дидактики, лінгводидактики, методіки викладання української мови, теорії виховання.

Багато зусиль доклав для вдосконалення методіки викладання української мови в школах. Він – автор низки методичних посібників для вчителів з методіки викладання української мови в початковій та середній школі, численних шкільних підручників з української мови, більшість із яких витримали до 30 перевидань.

Вагомим внеском С. Чавдарова у педагогічну науку і практику став перший в Україні посібник «Педагогіка» для педагогічних і вчительських інститутів. Книга була укладена співробітниками відділу педагогіки УНДІП за загальною редакцією Сави Христофоровича. У підручнику було подано відомості з історії дидактики, обґрунтовано завдання освіти, проаналізовано поняття «загальна освіта», «політехнічна освіта» тощо.

Низку розвідок учений присвятив дослідженню педагогічної спадщини Костянтина Ушинського, Антона Макаренка, педагогічним ідеям у творчості Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка.

З виходом у світ праці С. Чавдарова «Педагогічні ідеї Тараса Григоровича Шевченка» (1953) пов'язується заснування педагогічної шевченкіани в Україні.

Помер Сава Чавдаров 20 вересня 1962 р. у Києві.

Постановою Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022-2023 роках» 130 років від дня народження Сави Чавдарова відзначається на державному рівні.